

С.М. Парпиев*, А.Р. Утегенова, Ж.Д. Кошербаев

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

*e-mail: parpiyev.syrym@gmail.com

АЙМАҚТЫҚ БІРЕГЕЙЛІКСІЗ АЙМАҚТЫҚ ИДЕЯ МА? ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ҰЛТТЫҚ НАРРАТИВТЕР ЖӘНЕ РЕГИОНАЛИЗМНІҢ ШЕКТЕРІ

Зерттеу жұмысы Орталық Азиядағы ынтымақтастықтың нығаюы неліктен орнықты аймақтық бірегейліктің қалыптасуына ұласа бермейтінін қарастырады. Зерттеудің мақсаты Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түрікменстан және Өзбекстанның ұлттық нарративтері ортақ аймақтық «Біздің» қалыптасуына қаншалықты жағдай жасайтынын және қандай шектеулер туғызатынын анықтау. Тұжырымдамалық және талдамалық сипаттағы жұмыс конструктивизм, ұлт қалыптастыру, бірегейлік пен регионализм жөніндегі ғылыми әдебиетті сыни тұрғыдан қорытуға сүйенеді. Ресми мәлімдемелер мен саяси бастамалар талдауды нақтылайтын мысалдар ретінде пайдаланылып, дербес эмпирикалық негіз ретінде қарастырылмайды. Аймақ идеясы, регионализм және аймақтық бірегейлік ұғымдарының айырмашылықтары анықталып, өзара байланысы кеңестік ұлттық-аумақтық құрылымдар, ұлттық тарихи нарративтер мен қазіргі ынтымақтастық тәжірибесі негізінде талданады. Ортақ тарихи-мәдени мұраға саяси мән беріліп, ол өзара мойындау мен тұрақты қоғамдық байланыстар арқылы жаңғырғанда ортақ тиесілілік сезіміне негіз болатыны тұжырымдалады. Ұлттық егемендік пен еуразиялық, түркілік, парсылді, исламдық және өзге байланыстар аймақтық бірегейліктің қалыптасуына міндетті түрде кедергі келтірмейді. 2017 жылдан кейінгі консультативтік тетіктер аймақтың дербес әрекет ету мүмкіндігін кеңейткенімен, ортақ бірегейліктің де сондай дәрежеде орныққанын дәлелдемейді. Зерттеудің ғылыми үлесі регионализмнің шектерін бірлескен әрекет пен ортақ саяси қауымдастыққа тиесілілікті өзара мойындау арасындағы алшақтық арқылы түсіндіруден көрінеді. Бұл шектер үлгісіздік ықпалдастықтың жеткіліксіздігімен ғана өлшенбейді. Зерттеу халықтың аймақпен бірегейлену деңгейін бағаламайды. Алдағы уақытта элиталардың аймақ туралы түсініктерін қоғамдық көзқарастармен салыстырып, трансшекаралық байланыстар мен күнделікті өмірдегі ортақ тиесілілік сезімінің көріністерін зерделеу ұсынылады.

Түйін сөздер: Орталық Азия, аймақтық бірегейлік, ұлттық нарративтер, регионализм, аймақ идеясы.

S.M. Parpiyev*, A.R. Utegenova, Zh.D. Kosherbayev

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

*e-mail: parpiyev.syrym@gmail.com

A Regional Idea without a Regional Identity? National Narratives and the Limits of Regionalism in Central Asia

This study examines why stronger regional cooperation in Central Asia does not necessarily lead to a consolidated regional identity. It explores how national narratives in Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan enable or constrain the emergence of a shared regional “we.” The study adopts a conceptual and analytical approach, critically synthesizing scholarship on constructivism, nation-building, identity, and regionalism. Official statements and political initiatives provide illustrations rather than an independent empirical dataset. The analysis distinguishes between the idea of a region, regionalism, and regional identity, examining their relationships through Soviet territorial institutions, national historical narratives, and contemporary cooperation. It argues that shared historical and cultural resources underpin collective belonging through political interpretation, mutual recognition, and sustained social practices. National sovereignty and overlapping Eurasian, Turkic, Persian, Islamic, and other affiliations do not inherently preclude regional belonging. Consultative mechanisms developed since 2017 strengthen regional agency but do not demonstrate a corresponding consolidation of collective identity. The study locates the limits of regionalism in the gap between coordinated action and mutual recognition of membership in a political community, rather than insufficient supranational integration. It does not measure public identification and proposes examining elite narratives alongside public perceptions, cross-border interactions, and everyday experiences of belonging.

Keywords: Central Asia, regional identity, national narratives, regionalism, the idea of a region.

С.М. Парпиев*, А.Р. Утегенова, Ж.Д. Кошербаев

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

*e-mail: parpiyev.syrym@gmail.com

Региональная идея без региональной идентичности? Национальные нарративы и пределы регионализма в Центральной Азии

Исследование посвящено вопросу о том, почему укрепление сотрудничества в Центральной Азии не всегда сопровождается формированием устойчивой региональной идентичности. Рассматривается, как национальные нарративы Казахстана, Кыргызстана, Таджикистана, Туркменистана и Узбекистана способствуют становлению общего регионального «Мы» или препятствуют ему. Работа носит концептуально-аналитический характер и опирается на критическое обобщение исследований конструктивизма, национального строительства, идентичности и регионализма. Официальные заявления и политические инициативы используются для иллюстрации положений, но не составляют самостоятельной эмпирической базы. Региональная идея, регионализм и региональная идентичность разграничиваются. Их взаимосвязь раскрывается на материале советского национально-территориального устройства, национальных исторических нарративов и современных практик сотрудничества. Показано, что общее историческое и культурное наследие становится основой чувства принадлежности к региону благодаря политическому осмыслению, взаимному признанию и устойчивым социальным практикам. Суверенитет государств и их евразийские, тюркские, персоязычные, исламские и иные связи не исключают региональной идентичности. Развитие консультативных механизмов после 2017 года расширяет возможности самостоятельных действий региона, однако не свидетельствует о столь же глубоком укоренении общего «Мы». Научный вклад работы состоит в понимании пределов регионализма как разрыва между согласованными действиями государств и взаимным признанием принадлежности к политическому сообществу. Эти пределы не сводятся к недостаточной наднациональной интеграции. Исследование не оценивает распространённость региональной идентичности среди населения. Перспективным направлением становится сопоставление представлений элит с общественными взглядами, трансграничными связями и повседневным опытом региональной принадлежности.

Ключевые слова: Центральная Азия, региональная идентичность, национальные нарративы, регионализм, региональная идея.

Кіріспе

Соңғы жылдары Орталық Азияда саяси-экономикалық және әлеуметтік-мәдени байланыстар жанданып, мемлекетаралық үйлестіру тетіктері нығайып келеді. Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түрікменстан және Өзбекстан ортақ дипломатиялық алаңдарда тарихи жақындық пен ынтымақты алға тартып, аймақтың халықаралық қатынастарда дербес әрекет етуіне мән беруде. Алайда бұл бетбұрыс бес елдің отыз жылдан астам уақыт бойы егемен мемлекеттілігін нығайтып, ұлттық тарихи нарративтері мен сыртқы саяси бағдарларын орнықтыруынан кейін жүріп отыр. Сондықтан бірлескен әрекеттің күшеюі орнықты аймақтық «Біздің» қалыптасқанын білдірмейді.

Аймақтық бірегейлік мәселесі саяси мәлімдемелерде де көтеріле бастады. Қасым-Жомарт Тоқаев Орталық Азияны тарихи тұрғыдан тұтас геосаяси және рухани кеңістік ретінде сипаттап, оның халықаралық дербестігін ортақ болашақ, егемендік және өзара құрмет қағидаларымен байланыстырды (Тоқаев, 2024). Шавкат Мирзиёев 2024 жылғы Консультативтік кездесуде

сауда, көлік, қоғамдық байланыстар мен саяси диалогтің дамуын «жалпыаймақтық бірегейліктің» қалыптасуымен сабақтастырса, 2025 жылы консультативтік тетікті «Орталық Азия қауымдастығы» атты стратегиялық форматқа айналдыруды ұсынды (Мирзиёев, 2024; 2025). Дегенмен елдердің басымдықтары әртүрлі. Атап айтқанда, Түрікменстан оң бейтараптық пен мемлекеттік дербестікті (Бердымухамедов, 2024), Тәжікстан сауда, көлік, энергетика және мәдени-гуманитарлық қатынастарды (Президент Республики Таджикистан, 2024), ал Садыр Жапаров өзара сенім мен саяси үйлестіруді күшейтуді алға тартады. Бұл мәлімдемелер аймақтық бірегейліктің толық қалыптасқанын емес, мемлекеттердің аймақтың саяси келбеті мен даму бағытын өздері айқындауға ұмтылысын көрсетеді.

Орталық Азия елдерін географиялық көршілік, тарихи және мәдени-тілдік байланыстар, кеңестік институционалдық мұра, ортақ инфрақұрылым мен қауіпсіздік мәселелері жақындастырады. Бірақ осы алғышарттар мен аймақтық ұйымдардың болуы ішкі экономикалық, қоғамдық және мәдени байланыстардың әлсіреуіне тосқауыл бола алмаған (Krasnopolsky, 2022,

pp. 3–4, 30–31). Ортақ мұраға саяси мән беріліп, ол ұлттық нарративтерде орнығып, қоғамдық тәжірибеде ұдайы жаңғырғанда ғана аймақтық бірегейліктің негізіне айналады. Бұл үдерісте рәміздер, тұрақты әрекет үлгілері мен институттардың рөлі маңызды (Журабоев, 2025, pp. 348–349). Ұлттық айырмашылықтар да ортақ бірегейлікке міндетті түрде кедергі келтірмейді. Бұл жерде ұлттық, азаматтық, еуразиялық және трансұлттық тиесіліліктер қатар сақталып, саяси жағдайға қарай әртүрлі мәнге ие болуы мүмкін (Laguette, 2021).

Аймақтың саяси келбетін қалыптастыруға ішкі бастамалармен бірге ресейлік, қытайлық, америкалық, еуропалық және түркілік жобалар да ықпал етті (Лапенко, 2014, pp. 15–21). Алайда аймақтық бірегейлікті сыртқы күштер ғана қалыптастыра алмайды (Урманбетова, 2021, pp. 224–225). Орталық Азия мемлекеттері сырттан ұсынылған ынтымақтастық тетіктеріне егемендік пен көпвекторлы саясат мүдделеріне сай іріктеп қатысады (Bourdais Park et al., 2023, pp. 175–181). Осы тұрғыдан консультативтік кездесулердің маңызы ұйымдық үйлестіруден кең. Олар аймақтық күн тәртібін белгілеуде бес мемлекеттің өз рөлі артып келе жатқанын аңғартады.

Ұлт қалыптастыру мен регионализмді зерттеу бағыттары көбіне бөлек дамып келеді. Алдымен ұлттық тарихтар мен ұлттық «Менге», екіншісі ынтымақтастыққа, институттар мен өзара тәуелділікке назар аударады. Бұл зерттеу жұмысы екі бағытты ұштастырып, бес мемлекеттің ұлттық нарративтерін, Орталық Азия туралы саяси түсініктерін және аймақтық ынтымақтастық тәжірибесін өзара байланыста қарастырады. Негізгі зерттеу сұрағы – *аймақ идеясы мен ынтымақтастық нығайғанымен, орнықты ортақ «Біз» неліктен қалыптаса бермейді және ұлттық нарративтер оның қалыптасуына қаншалықты мүмкіндік береді?*

Зерттеу жұмысы тұжырымдамалық-талдамалық сипатта жүргізіліп, конструктивизм, ұлттық бірегейлік, ұлт қалыптастыру және Орталық Азия регионализмі жөніндегі ғылыми әдебиетке сүйенеді. Саяси жарияланымдар мен президенттік баяндамалар аймақтың ресми дискурста қалай сипатталатынын көрсететін мысалдар ретінде ғана пайдаланылады. Сондықтан ресми риторика қоғамдық бірегейлікпен теңестірілмейді және халықтың өзін аймақпен қаншалықты бірегейлендіретіні бағаланбайды.

Зерттеу жұмысының алғашқы бөлімінде ұлттық бірегейлік, аймақ идеясы, регионализм және ұжымдық «Біз» арасындағы байланыс қарасты-

рылады. Келесі бөлімде ұлттық-аумақтық шекаралар мен ұлттық нарративтердегі жіктелудің қалыптасуы талданады. Соңғы бөлімде ұлттық «Мен», көршілер туралы түсініктер, өзге кеңістіктерге тиесілілік пен ынтымақтастық тәжірибесі салыстырылып, аймақтың саяси тұрғыдан қалыптасуы мен ортақ бірегейліктің орнығуы арасындағы алшақтық ашылады.

Орталық Азиядағы ұлттық «Мен» және аймақтық «Біз» ұғымдарының арақатынасына қатысты теориялық-әдіснамалық негіздер

Ұлттық бірегейлік, аймақ идеясы және регионализм төңірегіндегі ғылыми пікірталастар

Орталық Азиядағы аймақтық бірегейлік мәселесі бірнеше зерттеу бағытын тоғыстырады. Халықаралық қатынастардағы бірегейлік зерттеулері мүдделердің әлеуметтік негіздеріне, саяси «Біздің» шекаралары мен «Мен» және «Өзгенің» арақатынасына назар аударады. Посткеңестік ұлт қалыптастыру жөніндегі еңбектер ұлттық тарихтарды, рәміздер мен саяси қауымдастықтарды қарастырса, регионализм зерттеулері институттарды, өзара тәуелділікті, ықпалдастық пен сыртқы күштердің рөлін талдайды. Бұл бағыттардың айырмашылықтары мен қайшылықтарын анықтау Орталық Азияның географиялық кеңістік, саяси идея және ынтымақтастық алаңы ретінде орнығуы неліктен тұрақты аймақтық бірегейлікке ұласа бермейтінін түсінуге мүмкіндік береді.

Бірінші пікірталас ортақ белгілердің ұжымдық бірегейлікке айналу шарттарына қатысты. Кейбір зерттеулер ортақ тарихты, мәдени құндылықтарды, тілдік және діни жақындықты аймақтық бірегейлік пен ықпалдастықтың негізі ретінде қарастырады (Омаров, 2012, pp. 29–30). Конструктивистік көзқарас бұл байланыстың өздігінен орнамайтынын алға тартады. Wendt ұқсастық «Өзгені» жақын қабылдауға көмектескенімен, ұжымдық бірегейліктің қалыптасуына өзара тәуелділік, ортақ тағдыр түсінігі және өз әрекетін шектей білу де ықпал ететінін көрсетеді (Wendt, 1999, pp. 343, 356–357). Журабоев та аймақтық бірегейлікті ортақ тарих пен географияның тікелей нәтижесі емес, рәміздер мен институттар арқылы ұдайы жаңғыратын үдеріс деп түсіндіреді (Журабоев, 2025, pp. 344–346).

Екінші пікірталас ұлттық және аймақтық бірегейліктің арақатынасын қамтиды. Алғашқы посткеңестік зерттеулерде ұлттық мемлекеттіліктің нығаюы мен аймақтық бірігу көбіне бәсекелес үдерістер ретінде бағаланды. Кейінгі конструктивистік еңбектер олардың міндетті

түрде қайшы келмейтінін көрсетті. Норф бойынша, «Мен» мен «Өзге» арасындағы қатынас әуелден жаулыққа негізделмейді, ал ұлтшылдық дискурс мемлекеттің көршілеріне қатысты нақты саясатын алдын ала анықтамайды (Norf, 2002, pp. 219–220, 263–264). Ismayilov әлеуметтенудің ұлттық нарративтер мен мәдени түсініктерге сүйенетін ішкі арналарын халықаралық байланыстарда қалыптасатын сыртқы арналарынан ажыратады (Ismayilov, 2015, pp. 1–2). Осы тұрғыдан ұлттық бірегейлік кеңірек қауымдастыққа тиесілілікті қолдауы да, шектеуі де мүмкін.

Laquelle Қазақстан мысалында қазақ ұлтына, Қазақстан мемлекетіне және трансұлттық кеңістікке тиесіліліктің қатар сақталатынын көрсетеді. Олардың қайсысы басым болатыны аудитория мен саяси жағдайға байланысты (Laquelle, 2021, pp. 113–114). Демек, ұлттық бірегейліктің аймақтық бірегейлікті ығыстыруынан гөрі, Орталық Азияға тиесіліліктің мемлекеттің өзге кеңістіктік бағдарлары арасында қандай орын алатыны маңызды.

Үшінші пікірталас географиялық кеңістіктің саяси аймақ ретінде қалыптасуына арналған. Рәсе аймақты шекарасы өзгермейтін тұтастық емес, кеңістікті жіктеу, сыртқы саяси әрекет пен бірегейлік саясаты арқылы қалыптасатын құбылыс деп қарастырады (Rase, 2005, pp. 151–153). Diener мен Megoran Орталық Азия туралы географиялық түсініктердің империялық және кеңестік кезеңдерден посткеңестік «Үлкен ойын» пайымына дейін өзгергенін көрсетеді (Diener & Megoran, 2022, pp. 46–47). Kavalski бойынша, сыртқы күштердің әрбір аймақтық жобасы Орталық Азияның құрамы мен шекарасы туралы өзіндік түсінік ұсынып, оны сол күштердің өз бірегейлігімен байланыстырады (Kavalski, 2012, pp. 1–2). Лапенко да аймақтың қалыптасуына ықпал ететін ішкі және сыртқы жобалардың көптігін атап өтеді (Лапенко, 2014, pp. 16–21).

Төртінші пікірталас регионализм, институттардың орныгуы және бірегейлік арасындағы байланысты қарастырады. Krasnopolsky өзара тәуелділік алғышарттары мен көпжақты ұйымдардың болуы аймақшілік байланыстардың әлсіздігін жойып, ортақ бірегейлік қалыптастыра алмағанын көрсетеді (Krasnopolsky, 2022, pp. 3–4, 31–32). Bourdais Park, Adibayeva және Saagi сұхбат деректері негізінде регионализмге қатысты екі көзқарасты ажыратады. Оптимистік ұстаным ортақ белгілер мен бірегейліктің ынтымақтастықты нығайтатынына сүйенсе,

скептикалық ұстаным аймақтық ынтымақтың әлсіздігі мен институттардың дамуына сыртқы ықпалдың басымдығын алға тартады (Bourdais Park et al., 2023, pp. 15–16). Махмутова Орталық Азия үшін ұлтүстілік ықпалдастықтан гөрі егемендікті сақтай отырып үйлестірудің өміршең екенін тұжырымдайды (Махмутова, 2018, pp. 87–88).

Осы пікірталастар зерттеу жұмысының негізгі сұрағын нақтылайды. Басқаша айтқанда, тарихи ортақтық пен өзара тәуелділік қандай жағдайда ортақ саяси қауымдастыққа тиесілілікке ұласады? Мұны анықтау Орталық Азияны тек «біртұтас» немесе «бытыраңқы» аймақ деп бағалаудың шектеулігінен арылуға мүмкіндік береді.

Ортақ белгілерден саяси тиесілілікке өту мәселесі

Зерттеу жұмысы ортақ белгілер мен ұжымдық бірегейлікті ажыратуға негізделеді. Тарихи байланыстар, мәдени жақындық, географиялық көршілік пен трансшекаралық мәселелер өздігінен ортақ саяси «Бізді» қалыптастырмайды. Олар мемлекеттер осы ортақтықты бір қауымдастыққа тиесіліліктің негізі ретінде танығанда ғана бірегейлікке ұласады. Мәселен, ортақ тарих «біздің өткеніміз» деп қабылданып, бүгінгі ортақ мүдделермен және бірлескен болашақпен сабақтастырылуы қажет.

Осы тұрғыдан зерттеу жұмысында үш ұғым ажыратылады. Аймақ идеясы – Орталық Азияны ішкі байланыстары, ортақ мәселелері мен мүдделері және бірлескен болашақ мүмкіндігі бар кеңістік ретінде танытатын саяси түсінік. Регионализм – мемлекеттердің тұрақты аймақтық ынтымақтастығын ұйымдастыратын әрекет үлгілері, нормалар, институттар мен жобалар жиынтығы. Аймақтық бірегейлік – мемлекеттердің өздерін және бір-бірін ортақ аймақтық қауымдастықтың мүшелері ретінде тануы. Осындай өзара мойындау аймақтық «Бізді» ұдайы жаңғыртады. Бұл жіктеу ұлтүстілік бірегейлікті аяқталған күй емес, жоба, үдеріс және нақты жағдаймен байланыстыра қарастыратын Checkel мен Katzenstein ұстанымымен үндеседі (Checkel & Katzenstein, 2009).

Аталған айырмашылықтар Орталық Азиядағы үдерістерді классикалық ықпалдастық үлгісімен ғана түсіндірудің жеткіліксіздігін көрсетеді. Михайленко мен Сухроб ішкі және сыртқы тараптардың аймақтық тәртіп туралы түсініктері әртүрлі болғандықтан, аймақ қалыптастырудың

жергілікті, соның ішінде «батыстық емес» жолдарын ескеруді ұсынады (Михайленко & Сухроб, 2020, pp. 44–53). Орталық Азияның салалық ынтымақтастықтан ұлтүстілік ықпалдастыққа өтетін еуропалық жолды қайталауы міндетті емес. Регионализм үкіметаралық ынтымақтастық пен мемлекеттік егемендікті сақтай отырып та дами алады.

Ынтымақтастық тәжірибесі бірегейліктің қалыптасуына ықпал етуі мүмкін, бірақ бұл ықпалдың сипатын нақтылау қажет. Finnemore мен Sikkink нормалардың қалыптасуын, әлеуметтену арқылы таралуын және ішкі ұстанымға айналуын ажыратады. Демек, норманы ресми қабылдау оның саяси субъектінің өзін-өзі тануына сіңгенін білдірмейді (Finnemore & Sikkink, 1998, p. 898). Adler мен Pouliot практиканы жай қайталанатын мінез-құлық емес, қатысушылардың бір-бірінен не күтетіні туралы орныққан түсініктеріне сүйенетін, ортақ мағынасы бар әлеуметтік әрекет деп сипаттайды (Adler & Pouliot, 2011, pp. 7, 16). Мұндай әрекет мақсаттар мен құндылықтардың толық сәйкестігін талап етпейді, сондықтан ынтымақтастық пен бәсеке қатар сақталуы мүмкін.

Сондықтан институттардың орнығуы аймақтық бірегейлікке жағдай жасағанымен, оның қалыптасқанын дәлелдемейді. Бұл айырмашылық қазіргі ынтымақтастық тетіктерін аймақтық «Біздің» қалыптасу негізі ретінде бағалайтын көзқарастарды талдауда маңызды (Журабоев, 2025, pp. 346–350). Зерттеу жұмысында тұрақты бірлескен әрекеттің мемлекеттердің өзара күтулері мен түсініктерін өзгерту мүмкіндігі ескеріледі. Алайда оның болуы көршілердің мүдделері ортақ аймақтық мүдде ретінде қабылдана бастағанын білдіруге жеткіліксіз. Ортақ белгілердің саяси бірегейлікке айналуы оларға берілетін мағынаға және әлеуметтену барысына байланысты.

Ұлттық нарративтердегі «Мен» мен «Өзгенің» арақатынасы және аймақ бейнесі

Ортақтықтың саяси тиесілілікке ұласуын түсіну үшін ұлттық нарративті талдау қажет. Зерттеу жұмысында ол қауымдастықтың өткені, бүгінгі мен болашағын байланыстырып, ұлттық «Меннің» шекарасы мен сыртқы «Өзгелерге» қатынасын айқындайтын тұтас мағыналық жүйе ретінде қарастырылады. «Мен» және «Өзге» ұғымдарының ағылшынша Self және Other нұсқалары конструктивистік дәстүрмен байланысын нақтылау қажет болғанда ғана қолданылады. Бұл түсінік Lottholz ұсынған қоғамдық

елестету үлгілері (social imaginaries) тұжырымдамасымен үндеседі. Бейнелер, тарихи әңгімелер, дискурс пен күнделікті тәжірибе арқылы көрінетін мұндай үлгілер өткенді, бүгінді және болашақты сабақтастырады. Олар бір қоғамда қатар өмір сүріп, бәсекеге түседі әрі уақыт өте өзгереді (Lottholz, 2022, pp. 62–63, 75).

Laruelle Орталық Азия мемлекеттерінің «ұлттық өмірбаяндарын» мемлекет құру және саяси тәртіптің заңдылығын негіздеумен байланыстырады. Ұлттық тарих қауымдастықтың бастауын қазіргі мемлекеттілікпен және болашақ мұраттарымен сабақтастыратын бағдарға айналады (Laruelle, 2021, pp. 8–10). Қазақстан тәжірибесі ұлттық «Меннің» өзара ішінара қабысатын бірнеше өзін-өзі таныту үлгісін қамтитынын көрсетеді. Осыған байланысты, ұлттық бірегейліктің ішкі құрылымы біркелкі әрі өзгермейтін құбылыс болып саналмайды.

Норф ұстанымы бойынша, «Өзгенің» қалай қабылданатыны ұлттық өзін-өзі таныту жүйесінде оған берілетін орынға байланысты. Көрші мемлекет бір мезгілде мәдени тұрғыдан жақын қауым, егемен мемлекет, экономикалық серіктес және символдық бәсекелес ретінде танылуы мүмкін. Ұлтшылдық аймақтық «Бізге» өздігінен кедергі келтірмейді. Кедергі ұлттық нарратив қауымдастыққа тиесілілікті тұйық шеңбермен шектегенде, бірегейлік деңгейлерінің басымдығы мен тарихи мұраға қатысты талаптар өзара үйлеспегенде туындайды.

Аймақ бейнесін қалыптастыруда географиялық ұғымдар мен бейнелер де маңызды. Толипов көрсеткендей, «көпір», «жолайрық» тәрізді бейнелер мемлекеттің орналасуын ғана емес, саяси ролін де танытады (Толипов, 2015, pp. 38–39). Расе аймақты жіктеу оның шекарасы мен оған кімнің жататыны туралы түсінік қалыптастыратынын атап өтеді. Kavalski бұл үдерістегі сыртқы ықпалды ашады. Оған сәйкес, Орталық Азияны қамтитын әрбір аймақтық жоба оның халықаралық тәртіптегі орны туралы өзіндік нарратив ұсынады (Kavalski, 2012, pp. 1–2).

Зерттеу жұмысында алдымен ұлттық өзін-өзі таныту, кейін көршілер мен аймақ туралы түсініктер, соңында ортақ «Біздің» қалыптасу мүмкіндігі талданады. Бұл реттілік себеп-салдарлық үлгіні тексеруге емес, теориялық пікірталасты жүйелеуге арналған. Ұлттық «Менді» аймақтық тиесілілікпен ұштастыру мүмкіндігін сипаттайтын «бірегейліктердің үйлесімділігі» ұғымы да дербес теория немесе өлшем шкаласы емес, талдауды жүйелеуші құрал ретінде қолданылады..

Зерттеудің тәсілі мен интерпретациялық шектері

Зерттеу жұмысы тұжырымдамалық-талдамалық сипатта жүргізіліп, конструктивизм, ұлттық бірегейлік, ұлт қалыптастыру және Орталық Азия регионализмі жөніндегі ғылыми әдебиет пен негізгі пікірталастарды саралауға сүйенеді. Бес мемлекетті салыстыру ресми құжаттардың репрезентативті жиынтығын дербес кодтауға емес, бұрынғы зерттеулердің нәтижелерін сыни қорытуға негізделеді. Мемлекеттік тұжырымдамалар, саяси баяндамалар мен аймақтық декларациялар талдауды нақтылайтын мысалдар ретінде ғана қарастырылады. Олар дербес эмпирикалық негіз бола алмайды және себеп-салдарлық байланыстарды түпкілікті анықтауға жеткіліксіз.

Бұл тәсіл қорытындылардың қолданылу аясын нақтылауды талап етеді. Норф түсіндіруге негізделген зерттеуде материал толық қамтылды деп тұжырымдауға болмайтынын және анықталған дискурстардың қоғамдық әрі сыртқы саяси маңызы әрқелкі екенін ескертеді (Norf, 2002, pp. 219–220). Lottholz зерттеуші айқындаған мағыналық құрылымдарды дереккөздерге тәуелді, өзге материал негізінде қайта пайымдалуы мүмкін талдамалық идеал типтер деп қарастырады (Lottholz, 2022, p. 75). Дискурстық талдау да теориялық ұғымдар мен материалды түсіндіру тәсілінің үйлесуін қажет етеді; оны мәтіннен алдын ала белгіленген сөздер мен тұжырымдарды іздеумен шектеуге болмайды (Howarth & Torfing, 2005, pp. 1–3).

Ресми дискурста ұсынылған бірегейлікті адамдардың өзін белгілі бір қауымдастыққа жатқызуымен ажырату маңызды. Қазіргі зерттеулер ұлттық жобалардың қоғамда қабылдануын сұхбаттар мен сауалнамалар арқылы зерделейді (Sharipova & Burkhanov, 2022, p. 101). Laruelle де ресми дискурспен қатар мемлекеттік емес дискурстар мен көпжылдық далалық зерттеу материалдарын қамтиды (Laruelle, 2021, pp. 9–10). Сондықтан саяси мәтіндермен шектелетін талдау халықтың аймақтық бірегейлігін бағалауға жеткіліксіз.

Осы зерттеу жұмысы ұлттық нарративтер, аймақ идеясы, ынтымақтастық тәжірибесі және ортақ «Біздің» қалыптасу мүмкіндігі арасындағы байланысты қарастырады. Бес ел тұрғындарының өзін Орталық Азиямен қаншалықты бірегейлендіретінін анықтау оның мақсатына кірмейді. «Ортақ тарих», «бауырлас халықтар» тіркестері, тұрақты саммиттер мен ортақ институттар аймақ идеясының саяси дискурста ор-

ныққанын аңғартуы мүмкін, бірақ қоғамдық бірегейліктің қалыптасқанын дәлелдемейді. Бұл айырмашылық аймақ идеясы мен қоғамдық тиесілілік сезімінің біркелкі дамымау мүмкіндігін талқылауға жол ашады. Зерттеу жұмысының атауында қойылған сұрақтың жауабы алдын ала белгіленбейді.

Орталық Азиядағы ұлттық кеңістіктер мен саяси шекаралардың тарихи қалыптасуы
Кеңестік кезеңдегі ұлттық-аумақтық құрылымдардың орнығуы

Орталық Азия мемлекеттерінің өзара жақындығы мен саяси дербестігінің институционалдық негіздері едәуір дәрежеде ортақ. Кеңестік жүйе аймақты бірыңғай саяси, экономикалық және идеологиялық кеңістікке біріктіріп, кейін тәуелсіз мемлекеттерге айналған ұлттық-аумақтық құрылымдарды қалыптастырды. Бұл үдерісті біртұтас кеңістіктің жай бөлшектенуі немесе бұрыннан қалыптасқан бес ұлттық мемлекеттің заң жүзінде танылуы деп түсіндіру жеткіліксіз. Оның барысында тілдік, мәдени, әлеуметтік және аумақтық айырмашылықтар жаңа басқару жүйесінде қайта сараланып, саяси тұрғыдан бекітілді.

1924 жылғы ұлттық-аумақтық межелеу осы өзгерістің шешуші кезеңі болды. Бұхара мен Хорезм халық республикалары және Түркістан АКСР-і қайта ұйымдастырылып, кейін ұлттық республикалар мен автономиялар жүйесі құрылды. 1936 жылға қарай қазіргі бес мемлекеттің саяси картасының институционалдық негізі қаланды (Haugen, 2003, pp. 1–2). Әкімшілік бірліктерге титулдық ұлттардың атауы беріліп, аумақ пен ұлттық тиесілілік арасындағы байланыс бекіді. Шекаралар әкімшілік бөлініспен қатар ұлттық саяси кеңістіктерді ажырататын символдық мәнге ие болды.

Межелеудің себептері мен сипаты жөнінде тарихнамада ортақ пікір жоқ. Алғашқы түсіндірмелер оны Мәскеудің «бөліп ал да, билей бер» стратегиясымен және пантүркілік не жалпыаймақтық бірігуді тежеу ниетімен байланыстырды. Кейінгі зерттеулер жергілікті элиталардың, кеңеске дейінгі тиесілілік үлгілері мен аумақтық келіссөздердің ықпалын ашты. Haugen одақтық орталық негізгі тәртіпті белгілегенімен, нақты шешімдерге жергілікті саяси күштер мен халықтың өзін-өзі тану үлгілері де әсер еткенін көрсетеді (Haugen, 2003).

Ubiria қазақтар мен өзбектер мысалында ұлттық санаттарды орнықтырудағы кеңестік саясаттың рөліне басымдық береді. Ұлттық-аумақтық

институттар, халық санақтары, паспортта ұлтты көрсету, білім беру, ұлттық кадрлар даярлау, тіл нормаларын біріздендіру және мемлекеттік мәдени саясат икемді жергілікті, рулық, тайпалық, діни және аймақтық тиесіліліктердің орнына анағұрлым тұрақты ұлттық жіктелудің орнығуына ықпал етті (Ubiria, 2016, pp. 2–4). Сонымен бірге автор Haugen, Hirsch және Edgar еңбектеріндегі жергілікті элиталар мен кеңеске дейінгі ұжымдық бірегейлік үлгілерінің маңызын да ескереді (Ubiria, 2016, pp. 2–3).

Тәжікстан тәжірибесі аумақтық құрылым мен ұлттық бірегейліктің өзара ықпалын көрсетеді. Bergne бойынша, 1924 жылы Тәжік АКСР-інің, 1929 жылы Тәжік КСР-інің құрылуы дайын ұлттық мемлекеттілікті рәсімдеумен шектелмеді. Республика тілдік-мәдени ортақтықтың аумақтық негізі бар саяси қауымдастыққа айналуына ықпал етіп, ұлттық бірегейлікті орнықтыратын орта болды (Bergne, 2007).

Осылайша, кеңестік институттар ұлттық айырмашылықтарды жоқтан жасаған жоқ, бірақ оларды жіктеу жүйесі, басқару құрылымдары мен республикалық шекаралар арқылы тұрақтандырды. Аумақ қоныстану кеңістігі ғана емес, саяси тиесілілік пен белгілі бір қауымның сол жердің тарихи иесі ретінде танылуын айқындайтын өлшемге айналды.

Кеңестік мұра және ұлттық тарихтардың қалыптасуы

Ұлттық-аумақтық құрылымдарды орнықтыру оларды тарихи тұрғыдан негіздеуді қажет етті. Республика титулдық ұлттың атауымен белгіленген саяси-әкімшілік кеңістік ретінде құрылғандықтан, неліктен дәл осы қауымдастық аталған аумақтың тарихи субъектісі саналатынын түсіндіру керек болды. Сөйтіп, кеңістік пен уақыт өзара сабақтастырыла бастады. Қазіргі әкімшілік шекараның тарихи тамырын көрсетіп, оны өткенмен байланыстыру қажет еді.

Laguette кеңестік ұлттық саясаттың ұлт пен аумақ арасындағы байланысты тарихи сабақтастық идеясы арқылы негіздегенін көрсетеді. Ұлт белгілі бір аумақпен, тілмен, мәдениетпен және даму жолымен байланысқан тарихи қауымдастық ретінде қарастырылды. 1930 жылдардан бастап халықтарды ұлттық белгісі бойынша жіктеу жүйесі барған сайын қатаңдай түсті. Әкімшілік-аумақтық жүйені тиісті халықтардың шығу тегін, көне дәуірден бастау алатынын және тарихи сабақтастығын негіздеуге бағытталған академиялық мекемелердің қызметі толықтырды (Laguette, 2021, pp. 17-23).

Орталық Азиядағы кеңестік ұлт қалыптастыру саясаты халықты әкімшілік санаттарға бөлумен шектелген жоқ. Мәдениет те осы саясаттың негізгі нысандарының біріне айналды. Ubiria фольклор, музыка, киім үлгілері, әдебиет, тарихи жад пен жергілікті дәстүрлер элементтерінің іріктеліп, жүйеленіп, жалпыұлттық мәдени канонға енгізілгенін көрсетеді. Жергілікті және аймақтық практикалар «қазақ», «өзбек» немесе басқа халықтың ұлттық мұрасы ретінде қайта түсіндірілді. Соның нәтижесінде олар белгілі бір қауымға немесе жергілікті ортаға ғана тән құбылыс емес, тұтас титулдық ұлтты танытатын мәдени мұра ретінде қабылдана бастады (Ubiria, 2016, pp. 162-164). Осылайша, кеңестік ұлттық саналуандық саясаты айырмашылықтарды ортақ жүйеде жойып жіберген жоқ. Керісінше, білім беру, әдебиет, театр, музей ісі, тарихнама және визуалды мәдениет арқылы олардың институционалдық әрі символдық тұрғыдан жаңғыртылуына жағдай жасады.

Ұлттық тарихнаманың маңызы ерекше болды. Республикалар құрылғаннан кейін титулдық халықтарды саяси тұрғыдан жуырда ғана ұйымдасқан қауым ретінде емес, өз аумағымен ежелден байланысқан әрі тарихы терең халық ретінде танытатын дербес тарихи нарративтер қажет болды. Ubiria осы міндеттің күрделілігіне назар аударады. Кеңестік тарихшылардың алдында Орталық Азияның ортақ саяси және мәдени тарихын республикалардың ұлттық канондарына қалай бөліп енгізу керек деген мәселе тұрды (Ubiria, 2016, pp. 218-219). Ортағасырлық мемлекеттер, тарихи тұлғалар, мәдени орталықтар мен археологиялық мұралар қазіргі этносаяси жіктеулерден әлдеқайда бұрын пайда болғанына қарамастан, біртіндеп әртүрлі ұлттық генеалогияларға енгізілді.

Дәл осы кезеңде аумақтық шекаралар нарративтік межелермен толықты. Тарихи мұра ұлттық «Менді» қалыптастырудың негізгі ресурстарының біріне айналды. Әр саяси қауымдастыққа белгілі бір аумақпен бірге өзіндік тарихи бастау, ата-бабалар шежіресі, ұлттық тұлғалар пантеоны және дербес даму желісі телінді. Қазіргі мемлекеттік шекаралармен шектелмеген ортақ өткен біртіндеп ұлттық тарихи «өмірбаяндар» арасында бөлініп, қайта баяндалды.

Алайда бұл үдеріс ортақ кеңестік кеңістік аясында жүрді. Жаппай білім беру жүйесі, бірыңғай саяси институттар, экономикалық өзара тәуелділік, республикааралық қатынастың маңызды құралы болған орыс тілі, бүкілодақтық рәміздер және кеңестік жаңғыру республика-

ларды өзара байланыстырып отырды. Сонымен қатар әр республиканың өз академиялық, әдеби, мәдени және әкімшілік институттары болды. Сондықтан Akyildiz пен Carlson кеңестік мұраның екі қырын атап көрсетеді. Республикалық деңгейдегі ұлт қалыптастыру үдерісі кеңестік әлеуметтенудің анағұрлым ауқымды жобасы аясында жүзеге асты (Akyildiz & Carlson, 2014, pp. 4-5).

Осылайша, 1991 жылға қарай аймақ республикаларында ортақ кеңестік тарихи тәжірибе және сол кезеңде қалыптасқан институционалдық-мәдени мұра орнықты. Сонымен бірге олардың әрқайсысында осы ортақ тәжірибені өзінше түсіндіруге мүмкіндік беретін тұрақты ұлттық шеңберлер қалыптасып үлгерді. Тәуелсіздік бес ұлттық нарративті жоқтан құрған жоқ. Ол бұрыннан бар тарихи өзін-өзі таныту тәсілдерін жаңа саяси міндеттерге бейімдеді.

Тәуелсіздік жағдайында тарихты, жадты және кеңістікті қайта пайымдау

КСРО ыдырағаннан кейін Орталық Азия республикаларының саяси-құқықтық мәртебесі түбегейлі өзгергенімен, өткенді түсіндіру тәсілдері біртіндеп жаңарды. Ұлттық тарих кеңестік республика шеңберінде емес, егемен мемлекеттілікке жеткізген сабақтас үдеріс ретінде баяндала бастады. Laruelle ұлттық тарихи «өмірбаяндардың» негіздері 1940–1950 жылдары республикалық ғылыми ортада қалыптасқанын көрсетеді. Тәуелсіз мемлекеттер этногенез, тарихи аумақ пен мәдени сабақтастық туралы осы тұжырымдарды мұраға алып, империялық және кеңестік кезеңдерді жаңаша бағалады. Егемендік ұлттық дамудың заңды нәтижесі ретінде ұсынылып, ұлттың бастауын көне дәуірлерден іздеудің саяси маңызы артты (Laruelle, 2021, pp. 10–11, 32–34).

Ортақ міндетке қарамастан, ұлттық нарративтер тарихи баяндауды орталықтандыру дәрежесі, тандалған рәміздер мен шежірелер, этностық және азаматтық негіздердің арақатынасы жағынан ерекшеленді. Өзбекстанда кеңестік ғылыми дәстүрге сүйенген мемлекеттік нарратив тарихи сабақтастықты, халықтың аумақпен байырғы байланысын және елдің аймақ тарихындағы орталық орнын дәріптеді (Laruelle, 2021, pp. 59–60). Тәжікстанда Саманилер мемлекеті ұлттық мемлекеттіліктің нышанына айналып, арийлік шежіре тарихи тамырдың тереңдігі мен түркітілдес ортадан өзгешелікті негіздеуге пайдаланылды (Laruelle, 2021, pp. 66–67).

Қазақстанда қазақтың этномәдени бірегейлігі қазақстандық азаматтық, еуразиялық және трансұлттық тиесілілікпен ұштасты. Жер-су атауларын өзгерту, ұлттық тұлғаларды ұлықтау және мемлекеттілік тарихын қайта бағалау кеңістікке ұлттық мән берді, бірақ өзге тиесілілік түрлерін ығыстырмады (Laruelle, 2021, pp. 113–117). Қырғызстанда мемлекеттік және ғылыми мекемелер тарихи баяндауды толық бақылай алмағандықтан, оның жергілікті, шежірелік және қоғамдық нұсқалары салыстырмалы дербестігін сақтады (Laruelle, 2021, pp. 92–95).

Түрікменстанда тарихи нарратив орталықтандырылып, билеуші тұлғасымен байланыстырылды. Ниязов тұсында тәуелсіздік, бейтараптық және «Рухнама» идеялары тоғысып, қазіргі мемлекет халықтың сан ғасырлық мұратының орындалуы ретінде көрсетілді. Аңыздағы Оғыз хан ұлттық шежіреге енгізіліп, империялық және кеңестік кезеңдер кейде дербестіктен айырылу мен ұлттық қасірет тұрғысынан түсіндірілді (Horák & Polese, 2016, pp. 159–164). Астана келбеті, монументтік сәулет, мемлекеттік рәсімдер мен президенттің өмірбаяны осы рәміздік жүйені толықтырды.

Осылайша, тәуелсіздік ұлттық тарихтарды егемен мемлекеттілік тұрғысынан қайта баяндауға негіз болды. Әр ел өткен дәуірлерді өзінше бағалап, ұлттық шекараларды саяси кеңістікте ғана емес, тарихи нарративте де орнықтырды.

Алайда ресми тарихнама қоғамдық жадпен толық сәйкес келмейді. Dadabaev Өзбекстан мысалында кеңестік кезең туралы жеке естеліктердің ресми түсіндірулермен қатар сақталатынын көрсетеді. КСРО саяси шектеулермен бірге әлеуметтік қорғалу, білімге қолжетімділік, жаңғыру және тұрмыс тұрақтылығымен де байланыстырылуы мүмкін (Dadabaev, 2016, pp. 20–22). Сондықтан тарихқа ұлттық-мемлекеттік сипат беру отбасылық жадты, буындар тәжірибесін және өзге қоғамдық түсініктерді жоймайды. Олар ресми тарихнаманы толықтыруы да, оған қайшы келуі де мүмкін.

Ортақ тарихи кезеңнің аймақтық жақындық пен ұлттық межелеудегі орны

Аймақтық «Біз» мәселесі тұрғысынан алғанда, негізгі мәселе Орталық Азия халықтарының ортақ өткені болған-болмағанында емес, сол өткеннің кімге тиесілі деп танылатынында және қандай саяси санаттар арқылы түсіндірілетінінде. Тарихи байланыстардың саяси мәні алдын ала айқындалмайды және олар өздігінен

аймақтық тұтастық қалыптастырмайды. Бір ғана тарихи мұра аймақтық жақындықтың да, ұлттық айрықшалықтың да, символдық бәсекенің де негізіне айналуы мүмкін.

Мұндай екіұдай сипат кеңестік жоба аясында-ақ байқалды. Ubiqia республикалар құрылғаннан кейін тарихшылардың алдында Орталық Азияның ортақ саяси және мәдени тарихын жекелеген ұлттық канондар арасында бөлу мәселесі тұрғанын көрсетеді (Ubiqia, 2016, pp. 218-219). Мауараннахрдың, дала өңіріндегі саяси құрылымдардың, Ферғана аңғарының, Бұхараның, Самарқанд пен Хиуаның тарихы XX ғасырдағы мемлекеттік шекаралар аясында өрбіген жоқ. Соған қарамастан, ұлттық тарихнама өзара сабақтас осы өткенді біртіндеп жекелеген ұлттық тарихтардың құрамына енгізе бастады.

Тәуелсіздік алғаннан кейін тарихи мұраны ұлттық шеңберлерге бөлу егемен мемлекеттілікті негіздеудің бір тетігіне айналды. Бұл құбылыс әсіресе өзбек және тәжік ұлттық нарративтерінен айқын көрінеді. Laguelle өзбек ұлттық нарративінде Мауараннахр мен Түркістан мұрасының едәуір бөлігін өз ұлттық тарихының құрамына енгізуге ұмтылыс байқалатынын көрсетеді. Алайда тәжік және өзбек мәдениеттерінің ғасырлар бойы өзара астасуы ұлттық тарихтарды қатаң шекарамен бөлу ұстанымына сәйкес келе бермейді (Laguelle, 2021, pp. 59-60). Тәжік ұлттық нарративінде Саманилер мемлекеті тарихи мемлекеттілік дәстүрінің басты айғақтарының біріне айналды. Дегенмен оның саяси және мәдени мұрасының маңызды орталықтары болған Бұхара мен Самарқанд қазіргі Тәжікстан аумағынан тыс орналасқан (Laguelle, 2021, pp. 66-67). Сондықтан мәдени дәстүрлердің жақындығы ортақ мұра туралы түсінікті ғана емес, сол мұраның заңды саяси мұрагері атану жолындағы бәсекені де туындатуы мүмкін.

Өткенді ұлттық тұрғыдан қайта пайымдау аймақтық өзара байланысты толық жояды деген сөз емес. Akyildiz пен Carlson тәуелсіз мемлекеттердің ортақ кеңестік мәдени қордың едәуір бөлігін сақтап отырғанын көрсетеді. Оған тарихнамалық үлгілер, әдеби канондар, Екінші дүниежүзілік соғыс туралы жад, көркемдік стильдер мен мәдени практикалар кіреді. Алайда бұл мұра енді негізінен ұлттық шеңберде түсіндіріліп, көрші қоғамдарды символдық тұрғыдан ажырату үшін де пайдаланылуы мүмкін (Akyildiz & Carlson, 2014, pp. 3-4).

Тарихи мұраны түсіндірудегі қайшылықтар ресми тарихнама мен қоғамдық жадтың сәйкес

келмеуінен де байқалады. Dadabaev адамдардың кеңестік дәуір туралы естеліктері ресми посткеңестік тарихнамаға үнемі сәйкес келе бермейтінін көрсетеді (Dadabaev, 2016, pp. 20-22). Сондықтан бес ұлттық тарихтың қалыптасуын бұрынғы байланыстардың толық үзілуі деп түсінуге болмайды. Дәлірек айтқанда, бір өткенге қатысты тарихи жадтың бірнеше үлгісі мен оны саяси мұра ретінде иеленудің әртүрлі тәсілдері қабаттаса сақталады.

Осылайша, Орталық Азияның тарихи мұрасы екі қырлы сипатқа ие. Кеңестік жүйе аймақ мемлекеттеріне ортақ институционалдық, мәдени және әлеуметтік тәжірибе қалдырумен қатар, ұлттық-аумақтық шеңберлерді де орнықтырды. Соның нәтижесінде ортақ тәжірибе жекелеген ұлттық тарихи нарративтер аясында түсіндіріле бастады. 1991 жылдан кейін бұл нарративтер егемен мемлекеттіліктің заңдылығын негіздеудің басты құралдарына айналды. Демек, аймақтық «Бізге» қатысты мәселе ортақ өткеннің жоқтығынан емес, сол өткенді саяси мұра ретінде әрқалай түсіндіру мен иеленуден туындайды.

Тарихи жақындық аймақтық бірлікке де, саяси бытыраңқылыққа да міндетті түрде әкелмейді. Ол ортақ оқиғалардан, рәміздерден, кеңістіктер мен мәдени бейнелерден тұратын қор қалыптастырады. Алайда бұл қордың саяси мәні оның ұлттық нарративтерге қалай енгізілетініне байланысты. Посткеңестік кезеңнің басында Орталық Азия халықтарына ортақ ауқымды тарихи мұра сақталды. Бірақ оның едәуір бөлігі институционалдық тұрғыдан орныққан ұлттық көзқарастар аясында түсіндіріліп үлгерген еді. Сондықтан негізгі мәселе аймақ мемлекеттерінде аймақтық тиесілілікті қалыптастыруға қажетті тарихи мұраның бар-жоғында емес, қазіргі ұлттық нарративтер сол мұраны Орталық Азияға ортақ «Біз» ұғымын қалыптастырудың негізі ретінде түсіндіруге мүмкіндік бере ме дегенге саяды.

Қазіргі Орталық Азияның ұлттық нарративтері, аймақ идеясы және регионализмнің шектері

Қазіргі Орталық Азия егемен мемлекеттілігі орныққан бес елден тұрады. Сондықтан аймақтық «Біздің» қалыптасуы бұрынғы бірлікті қалпына келтірумен шектелмейді. Аймаққа тиесілілік қалыптасқан мемлекеттік шекаралармен, ұлттық тұлғалар жүйесімен, тарихи жад саясатымен және әр елдің халықаралық орны туралы түсініктерімен үйлесуі қажет.

Laruelle Орталық Азия мемлекеттерін геосаяси үдерістерге белсенді қатысатын, сыртқы саясатын ұлттық бірегейлік пен биліктің заңдылығын нығайтуға пайдаланатын субъектілер ретінде қарастырады. Олардың сыртқы саяси айырмашылықтары материалдық мүдделермен қатар өзін-өзі таныту ерекшеліктеріне де байланысты (Laruelle, 2013, pp. 6–7). Central Peripheries еңбегінде бұл байланыс ұлттық тарихи «өмірбаяндар» арқылы ашылады. Тарихи өткенді баяндау мемлекет құруға және саяси тәртіпті заңды етіп көрсетуге қызмет етеді (Laruelle, 2021, pp. 8–9).

Алайда ұлттық бірегейліктің нығаюы аймақтық бірегейліктің әлсіреуін білдірмейді. Негізгі сұрақ – орныққан ұлттық «Мен» үлгілері Орталық Азияны ортақ саяси тиесілілік кеңістігі ретінде қабылдауға қаншалықты мүмкіндік береді?

Бес ұлттық «Мен» концепциясының тарихи, егемендік және әлемдегі орны

Ұлттық «Мен» қауымдастықтың тарихи бастауы, саяси шекарасы және халықаралық орны туралы түсініктерді біріктіреді. Сыртқы саясат осы түсініктерді танытса, ұлттық нарратив сыртқы саяси таңдауларды негіздейді. Орталық Азиядағы ұлттық жобаларда мемлекет ұлттың саяси ұйымы ретінде қабылданып, оның егемендігі тарихи сабақтастық арқылы дәйектеледі (Laruelle, 2021, pp. 8–9). Сондықтан регионализмнің мүмкіндіктеріне ұлттық ерекшелікті дәріптеу ғана емес, егемендіктің басымдығы да ықпал етеді.

Аймақтық тиесілілік посткеңестік ұлт қалыптастырудың осы нәтижелерін ескеруі қажет. Ұлттық бірегейліктің өзі де біркелкі емес. Мысалы, ресми үлгілер, қоғамдық түсініктер, этномәдени бағдарлар мен азаматтық тиесілілік арасында айырмашылықтар бар (Sharipova & Burkhanov, 2022, pp. 101–113). Ұлттық «Мен» өзара бәсекелес, институционалдық қолдауы әркелкі өзін-өзі таныту үлгілерін қамтиды.

Ұлттық бағдарларды бағалауда тарихи жағдайды ескеру маңызды. Laruelle-дің 2013 жылғы зерттеу жұмысы халықаралық мойындалу мен дербестікке ұмтылыс аймақтық құрылымдарға сақтықпен қараумен ұштасқан кезеңді сипаттайды (Laruelle, 2013, pp. 7–9). Бұл пайым 1990–2000 жылдардағы алшақтықты түсіндіреді, бірақ 2017 жылдан кейінгі өзгерістерге байланысты оны регионализмнің мүмкін еместігінің дәлелі ретінде қолдануға болмайды. Ол кейінгі бетбұрыстарды салыстыруға негіз болады.

Қазақстанда неоеуразиялық бағдар мен орталықазиялық регионализм ұзақ уақыт ішінара бәсекелесе дамыды. Ел аймақтық ынтымақтастықты қолдай отырып, Ресеймен қатынасқа, посткеңестік ықпалдастыққа және Еуропа мен Азия арасындағы байланыстарға дербес мән берді. «Шығыс пен Батыс арасындағы көпір», «Орталық Еуразияның қақпасы» бейнелері осы сыртқы саяси бағдарды ұлттық өзін-өзі танытумен сабақтастырды (Anceschi, 2020, pp. 49–50, 67–71).

Өзбекстанның аймақтағы орны өзгеше негізделді. Laruelle Каримовтың Түркістан жобасы мен Назарбаевтың Еуразия жобасын аймақтың саяси-мәдени келбетін айқындауға бағытталған бәсекелес бастамалар ретінде салыстырады. Алғашқысы түркі-мұсылмандық тарихи кеңістікке, екіншісі ресейлік мұра мен азиялық жаңғыруды қамтитын Еуразия түсінігіне сүйенді (Laruelle, 2013, pp. 11–12). Екі жоба да ұлттық ұстанымнан туындап, өз мемлекетін аймақтың бағытын айқындайтын орталық ретінде танытты.

2016 жылдан кейін Өзбекстан Орталық Азияға басымдық беріп, тату көршілік, қауіпсіздік, экономикалық өзара тәуелділік пен көлік байланыстарын алға шығарды. Хакимов бұл бетбұрысты 2017 жылдан кейін мемлекеттер мен қоғамдар арасындағы қатынастарды қалпына келтірумен байланыстырады (Хакимов, 2021, pp. 78–80). Аймақтық жақындасу елдің ұлттық мүддесін іске асыру жолына айналды. Өзбекстанның дамуы көршілермен тұрақты байланысқа тәуелді.

Түрікменстанда ұлттық мемлекеттілік туралы нарратив тұрақты бейтараптықпен сабақтасады (Laruelle, 2013, p. 12). Бұл ұстаным аймақтан толық оқшаулануды білдірмейді. Ел қатаң саяси міндеттемелерден сақтана отырып, көлік, инфрақұрылым және экономика салаларында ынтымақтаса алады. Мұнда аймақтық қатынастар саяси дербестікті сақтау талабымен үйлестіріледі.

Тәжікстан тәжірибесі ортақ «Біздің» тек түркілік негізбен шектелмейтінін көрсетеді. Тәжік ұлттық бірегейлігінде парсылдік мәдениет маңызды орын алады (Laruelle, 2013, p. 12). Ресми ұлттық саясат көне тарихты, тілді, арий-саманилік сабақтастық пен мәдени ерекшелікті дәріптейді (Sharipova & Burkhanov, 2022, pp. 107–108). Демек, аймақтық бірегейлік этностық және тілдік әртүрлілікті қамти алатындай негізде қалыптасуы қажет.

Осы айырмашылықтар Лаумулиннің ұлттық мемлекет құру республикаларды алшақтатып, біртұтас орталықазиялық бірегейлік қалыптастырмады деген тұжырымын нақтылауға мүмкіндік береді (Лаумулин, 2016, pp. 95–96). Ұлттық бағдарлардың алшақтығы аймақтық бірегейліктің қалыптасу мүмкіндігін жоймайды. Ортақ саяси «Біз» өзіндік ерекшеліктерін сақтаған бірнеше ұлттық «Менді» қамти алады. Оның орнықтылығы ұлттық бірегейліктердің әлсіреуіне емес, аймақтық тиесіліліктің егемендікпен үйлесуіне байланысты.

Көршілік қатынастардағы жақындық, алшақтық және символдық бәсеке

Мәдени жақындық пен экономикалық байланыстарға қарамастан, көрші мемлекет саяси «Өзге» болып қала алады. Ұлттық нарративтердің ішінара қабысуы ортақ тарихи тұлғалар, мәдени орталықтар, көлік бағыттары мен аймақтық көшбасшылық үшін бәсекеге де негіз болады. Laquelle Қазақстан мен Өзбекстанның 1990 жылдардағы қатынастарынан осы екіұдайлықты көрсетеді. Аймақ идеясы екі елді жақындастырып қана қоймай, оның саяси мәнін айқындау және символдық орталығы атану жолындағы бәсекені күшейтті (Laquelle, 2013, pp. 11–12). Мұндай бәсеке аймақтың екі мемлекет үшін де маңызды болғанын аңғартады.

Толипов талдаған «көпір», «дөліз», «жолайрық» бейнелері де осы қайшылықты ашады. Аймақ елдері Жібек жолы мен Еуразияны байланыстырушы рөлін ортақ рәміздік тіл арқылы сипаттағанымен, әрқайсысы өз аумағын басты қатынас торабы ретінде танытуға ұмтылады (Толипов, 2015, pp. 39–40). Демек, ортақ рәміз ортақ бірегейлікті білдірмейді. Жібек жолы Орталық Азияның тұтас бейнесін де, Қазақстан мен Өзбекстанның ұлттық келбетін де, Қытайдың аймақтық жобасын да таныта алады. Оның саяси мәні қолданылу тәсіліне байланысты.

Сыртқы көлік желілеріне қосылу да аймақшілік байланысты міндетті түрде нығайтпайды. Толипов әлемдік торапқа айналуға ұмтылған мемлекеттердің тікелей көршілерімен байланысқа жеткілікті көңіл бөлмеуін сынап, аймақтың нақты және рәміздік байланыстарын қалпына келтіруді ұсынады (Толипов, 2015, pp. 44–45). Бәсекелес инфрақұрылымдық жобалар ортақ географиялық мүмкіндіктерді жекелеген мемлекеттердің дербестігін арттыруға бағыттауы мүмкін.

Алайда 2017 жылдан кейін көлік қатынастарының қалпына келуі, трансшекаралық алмасу-

дың жеңілдеуі және тұрақты жоғары деңгейдегі кездесулер көршілікті дамытуға жаңа жағдай туғызды (Хахимов, 2021, pp. 79–80). Шекаралар саяси бөлініс ретіндегі маңызын сақтай отырып, келісім арқылы реттелетін байланыс кеңістігіне айнала бастады. Аймақтық «Біз» тұрғысынан бұл көршінің дербестігін жоюды емес, оны ортақ қауымдастыққа жататын саяси серіктес ретінде қабылдауды білдіреді.

Dadabaev халықаралық қатынастарды отарсыздандыру тұрғысынан талдап, көршілік, бауырластық, сабыр, бейресми кеңесу және аға буын саясаткерлердің беделін аймақтық қатынастарды реттейтін нормалар ретінде қарастырады (Dadabaev, 2022, pp. 24–25). Бұл тәсіл дәстүрді дәріптеумен шектелмей, егемендікті сыртқы ықпалдан қорғанумен қатар көршілік тұрақтылығына жауапкершілік деп түсіндіруге мүмкіндік береді.

Дегенмен тарихи-мәдени байланыстар нақты мүдде қайшылықтарын жоймайды. Рахимов су пайдалану, шекара, аймақшілік сауда және мемлекетаралық үйлестірудегі шешілмеген мәселелерге назар аударады (Рахимов, 2021, pp. 340–342). Сондықтан мәдени жақындық ресурстар мен пайданы бөлуге қатысты келісімдердің орнын баса алмайды. Көршілік қатынастарға сыртқы мәдени-саяси ықпалдар да әсер етеді. Орталық Азия елдері ресейлік, қытайлық, батыстық және өзге ықпалдарды іріктеп қабылдап, ұлттық міндеттеріне бейімдейді (Бектурганова, 2026, pp. 128–130).

Осылайша, жақындық ынтымақтастыққа да, ортақ мұра мен рәміздерді иелену бәсекесіне де негіз бола алады. Аймақтық бірегейліктің орнығуы бәсекенің жойылуына емес, оның көршілерді ортақ саяси кеңістіктің мүшелері ретінде мойындаумен үйлесуіне байланысты.

Орталық Азияның саяси идея ретінде қалыптасуы

Орталық Азия саяси идея ретінде географиялық орналасуды ғана емес, осы кеңістікте бірлесіп әрекет етудің мәнін де білдіреді. Зерттеушілер оның қалыптасуын әртүрлі түсіндіреді. Бір бағыт тарихи жақындық пен экономикалық өзара тәуелділікке, екіншісі саяси тәжірибе, институттар мен өзара мойындауға, үшіншісі сыртқы күштердің ықпалына басымдық береді.

Лапенко КСРО ыдырағаннан кейін аймақтың шекарасы мен саяси мазмұны ішкі және сыртқы бастамалар арқылы айқындалғанын көрсетеді. АҚШ «Үлкен Орталық Азия» тұжы-

рымдарын ұсынса, Түркия аймақтың бір бөлігін түркі әлемімен, Қытай Жібек жолымен, Ресей посткеңестік және еуразиялық кеңістікпен байланыстырды. Алайда бес мемлекеттің өзін Орталық Азияға жатқызуы оның дербес саяси кеңістік ретіндегі негізін сақтады (Лапенко, 2014, pp. 15–21).

Kavalski бойынша, сыртқы күштердің аймақтық жобалары олардың өз нормалары, құндылықтары мен саяси ұстанымдарын танытады. ЕО, Қытай, Үндістан және басқа тараптар осы жобалар арқылы өз «Менін» және Орталық Азия туралы «Өзге» бейнесін қалыптастырады (Kavalski, 2012, pp. 1–2). Бұл аймақ туралы түсініктерде сыртқы көзқарастардың басым болу қаупін туғызады. Дегенмен Урманбетова атап өткендей, аймақтық бірегейлікті сырттан қалыптастыру мүмкін емес. Сыртқы тараптардың аймақ бірлігі мен шекарасы туралы түсініктері жергілікті ұстанымдармен сәйкес келе бермейді (Урманбетова, 2021, pp. 224–225). Сыртқы жобалар ықпал еткенімен, ортақ «Біз» аймақ мемлекеттері мен қоғамдарының өзара мойындауына сүйенеді.

2017 жылдан кейін бес мемлекеттің аймақтық қатынастарды өз бастамаларымен дамытуға ұмтылысы күшейді. Хакимов бұл бетбұрысты 2017 жылғы бастамамен, 2018–2019 жылдардағы алғашқы консультативтік кездесулермен және тікелей байланыстардың кеңеюімен сабақтастырады (Хакимов, 2021, pp. 79–80). Сыртқы ықпал сақталғанымен, кездесулерді аймақ елдерінің өздері ұйымдастыруы маңызды өзгеріс болды. Олардың мәні қабылданған шешімдермен шектелмейді. Тұрақты кездесулер бес мемлекетті дербес саяси қауым ретінде танытатын түсінікті жаңғыртады.

Алайда аймақтық күн тәртібін дербес белгілеу мен ортақ бірегейлік – бөлек құбылыстар. Чжао Орталық Азия мемлекеттерінің дипломатиялық таңдау мүмкіндіктері кеңейіп, ұжымдық әрекет тетіктері нығайғанын көрсетеді (Чжао, 2025, pp. 64–65). Мұндай қабілет мемлекеттердің бірге әрекет ете алатынын аңғартады, ал бірегейлік олардың өздерін ортақ саяси қауымдасстықтың мүшелері деп тануын талап етеді.

«5+1» форматтары да осы айырмашылықты көрсетеді. Олар Орталық Азияның халықаралық деңгейде тұтас аймақ ретінде танылуын күшейтеді, бірақ сыртқы серіктеспен қатынас орнату мақсатына негізделеді. Bourdais Park, Adibayeva және Saagi аймақ елдерінің мұндай форматтарға іріктеп қатысатынын атап өтеді. Мемлекеттер

көпжақты ынтымақтастықты егемендік пен тұрақтылықты сақтауға және сыртқы байланыстарын әртараптандыруға пайдаланады (Bourdais Park et al., 2023, pp. 175–181). Сондықтан регионализмді тек сырттан таңылған немесе тек іштен қалыптасқан үдеріс деп түсіндіру жеткіліксіз.

Dadabaev Орталық Азияны зерттеуді отарсыздандыру аясында аймақ елдерін саяси тәжірибесін түсіндіретін төл ұғымдар қалыптастырушы субъектілер ретінде тануды ұсынады (Dadabaev, 2022, pp. 24–25). Осы тұрғыдан олардың еуропалық немесе өзге үлгілерге сәйкестігін бағалаумен қатар, аймақтық ынтымақтастықтың қандай өзіндік жолын қалыптастырып жатқанын анықтау қажет.

Қазіргі аймақ идеясы бес мемлекеттің көршілік қатынастарға ортақ саяси мән беріп, Орталық Азияның даму бағытын өздері айқындауға ұмтылысын білдіреді. Бұл – сыртқы жобалардың басымдығынан аймақ елдерінің бастамашылдығына қарай бетбұрыс. Дегенмен оны орныққан ұжымдық бірегейлікпен теңестіруге болмайды.

Орталық Азия, Еуразия және саяси тиесіліліктің өзге шеңберлері

Аймақтық «Біз» Еуразия, посткеңестік кеңістік, түркі әлемі, ислам уммасы, парсытілді орта және жаһандық байланыстармен сабақтаса қалыптасады. Laquelle Орталық Азия мемлекеттері серіктесіне және саяси жағдайға қарай өздерінің посткеңестік, мұсылмандық, азиялық, еуропалық немесе түркілік қырларын алға шығаратынын көрсетеді (Laquelle, 2013, pp. 9–11). Мұндай икемділік олардың тарихи-саяси байланыстарының көпқырлылығын білдіреді.

Қазақстанда орталықазиялық және еуразиялық тиесілілік қатар орнығып, олардың саяси маңызы кезеңге қарай өзгеріп отырды. Anceschi Еуразияны елдегі ұлт қалыптастыру үдерісін халықаралық стратегиямен байланыстыратын саяси нарратив ретінде талдайды (Anceschi, 2020, pp. 49–50, 67–71). Кузнецованың баяндауынша, Толипов Қазақстанды Орталық Азиядан алшақтататын ұстанымды сынап, тәуелсіздік бес мемлекеттің тарихи-саяси өзара тәуелділігін жоймағанын алға тартады (Толипов, 2006; Кузнецова, 2007, pp. 19–25). Орталық Азияны бес «станның» тұтастығы ретінде қарастыру қалыптасқан бірегейлікті сипаттаудан гөрі, аймақтық тиесілілікке басымдық беруге үндейтін нормативтік ұстанымды білдіреді.

Түркі әлемі аймақтағы төрт түркітілдес мемлекетті жақындастырғанымен, оның ауқымы

Орталық Азиядан кең және Тәжікстанды тілдік ортақтық негізінде қамтымайды. Сондықтан түркілік байланыстың күшеюін аймақтық «Біздің» нығаюымен теңестіруге болмайды. Эгамбердиев пен Миягоши «Тұран» тұжырымдамасы мен «аумақтық тұзақ» сыны арқылы аймақты адамдар, идеялар, тілдер мен мәдениеттер алмасатын кеңістік ретінде қарастыруды ұсынады (Эгамбердиев & Миягоши, 2025, pp. 153–155). Дегенмен зерттеу жұмысында бұл тәсілдің шектеуі ескеріледі. Символдық кеңістіктің кеңеюі бес мемлекеттен тұратын Орталық Азияның саяси ерекшелігін көмескілендіруі мүмкін.

Қытай регионализмі де аймақ туралы балама түсінік ұсынады. Ван Юэ Қытай мен Орталық Азия ынтымақтастығын экономикалық байланыстарды институттық тұрғыдан бекіту, ортақ нормалар мен «тағдыры ортақ қауымдастық» идеясын ұштастыру әрекеті ретінде сипаттайды. Бұл жоба ресейлік, батыстық және түркілік ықпалдармен өзара байланысып, аймақтың саяси мәнін айқындауда бәсекеге түседі (Ван, 2025, pp. 145–146, 150–151).

Орталық Азия елдері сыртқы жобаларды өз мүдделеріне бейімдейді. Бектурганова мәдениет пен білім беру салаларындағы ықпалдардың іріктеліп қабылданып, ұлттық идеологияны нығайтуға пайдаланылуы мүмкін екенін көрсетеді (Бектурганова, 2026, pp. 128–130). Демек, аймақтағы әртүрлі бағдарлар сыртқы күштер бәсекесімен қатар, жергілікті мемлекеттердің таңдауынан да туындайды.

Лу Фэннің «өзгермелі кеңістіктік бірегейлік» ұғымы аймақ шекараларының тарихи өзгерістерін және тәуелсіздік түсындағы жаңа мемлекеттік бағдарларды қамтиды (Лу, 2024, pp. 201–207). Өркениеттік алғышарттарға сүйенетін бұл ұғымды сақтықпен қолданған жөн, бірақ ол саяси тиесіліліктің мемлекеттік шекарамен шектелмейтінін түсіндіруге көмектеседі.

Михайленко мен Сухроб аймақтағы бәсекелес жобаларды салыстырып, ресейлік тәсілдің посткеңестік аумақ пен институттарға, ал қытайлық тәсілдің нақты міндеттерге бағытталған желілік байланыстарға сүйенетінін көрсетеді (Михайленко & Сухроб, 2020, pp. 50–51). Осы айырмашылықтар ынтымақтастықтан ұлтүстілік ықпалдастыққа өтетін еуропалық жолды әмбебап өлшем ретінде қолданудың жеткіліксіздігін аңғартады.

Бірнеше кеңістікке қатар тиесілі болу аймақтық бірегейлікке өздігінен кедергі келтірмейді. Қазақстан орталықазиялық және еуразиялық, Өзбекстан орталықазиялық және түркілік, Тә-

жікстан орталықазиялық және парсытілді байланыстарын ұштастыра алады. Негізгі мәселе – осы байланыстардың саяси салмағы мен қандай жағдайда басымдық алатыны. Аймақтық бірегейлік Орталық Азияға тиесілілік көршілермен қатынасқа айрықша саяси мән беріп, өзара міндеттер мен жауапкершілік туралы түсінікке айналғанда орнығады.

Ынтымақтастық аймақтық «Бізді» қалыптастыра ала ма?

Ынтымақтастықтың кеңеюі ұжымдық бірегейліктің қалыптасқанын дәлелдемейді, бірақ оның қалыптасуына ықпал етуі мүмкін. Негізгі сұрақ – тұрақты бірлескен әрекет мемлекеттердің өздері мен көршілері туралы түсініктерін өзгерте ала ма? Ғылыми әдебиетте бұған қатысты үш ұстаным бар.

Тарихи-мәдени тәсіл географиялық жақындықты, ортақ құндылықтарды, тарихи байланыстарды, тілдік туыстық пен ортақ қауіптерді аймақтық бірегейлік пен ықпалдастықтың жеткілікті негізі деп қарастырады (Омаров, 2012, pp. 29–30). Алайда бұл тәсіл ортақ мұраның саяси қауымдастыққа қалай негіз болатынын толық ашпайды. Бір мұраның неліктен ұлттық, аймақтық, түркілік, посткеңестік немесе исламдық тұрғыдан түсіндірілетіні қосымша талдауды қажет етеді.

Функционалдық тәсіл ынтымақтастықты нақты қажеттіліктермен байланыстырады. Махмутова мемлекеттер ұлтүстілік құрылымдарға өкілеттік беруге дайын болмаса да, экономикалық, экологиялық, инфрақұрылымдық және қауіпсіздік мәселелері оларды жақындастыратынын көрсетеді. Сондықтан Орталық Азияға тұрақты үйлестіру мен көпжақты серіктестікке негізделген үлгі сәйкес келуі мүмкін (Махмутова, 2018, pp. 78–80, 85–87). Чукубаев пен Кыдырбекова да ресми регионализмді сауда, көші-қон, трансшекаралық алмасулар және мемлекеттік емес қатысушылар байланысы арқылы жүретін аймақтанудан ажыратады. Демек, аймақтық қоғамдық байланыстар ірі ықпалдастық институттарыңыз да дами алады.

Конструктивистік-институционалдық тәсіл ортақ белгілерге саяси мән беруді, оларды рәміздер мен институттар арқылы орнықтыруды алға тартады (Журабоев, 2025, pp. 348–349). Зерттеу жұмысының ұстанымына жақын бұл тәсіл тарихи-мәдени ортақтықтың бірегейлікке ұласуын түсіндіреді. Дегенмен институттар әлеуметтенуге жағдай жасағанымен, оның жүзеге асқанын дәлелдемейді. Krasnopol'sky аймақтық ұйымдар-

дың көптігі өзара тәуелділіктің әлсіреуімен, ішкі алмасулардың шектеулілігімен және ортақ мәдени-коммуникациялық кеңістіктің ұлттық бөліктерге жіктелуімен қатар жүргенін көрсетеді. Ұйымдар ортақ бірегейлік қалыптастырмай-ақ ынтымақтастықты қолдай алады (Krasnopolsky, 2022, pp. 3–4, 30–31).

Осыған байланысты ынтымақтастықтан ықпалдастыққа, одан ортақ бірегейлікке міндетті түрде өту туралы болжамды қайта қарау қажет. Аймақтық нормалар мен өзара тәуелділік ұлттық нарративтер өзгермей-ақ нығаюы мүмкін. Bourdais Park, Adibayeva және Saagi мемлекеттердің көпжақты форматтарға стратегиялық мақсаттарына сай іріктеп қатысып, егемендігін сақтайтынын көрсетеді (Bourdais Park et al., 2023, pp. 175–181). Мұны саяси бірігуді түпкі мақсат етпейтін, егемендік талаптарын ескеретін регионализм ретінде бағалауға болады.

Искандаров пен Назаров ынтымақтастықтың негізгі қозғаушы күштері ретінде ұлттық мүдделерді, аймақтық қауіпсіздік пен өзара тиімділікті атайды (Искандаров & Назаров, 2024, pp. 40–49). Ұлттық мақсаттарға қызмет ету ынтымақтастықтың маңызын төмендетпейді. Маңыздысы – оның өзара пайдамен шектелуі немесе ортақ тиесілілік сезіміне ұласуы.

Ван Юэ «Қытай және Орталық Азия» тетігіндегі тұрақты әрекет ортақ нормаларды, өзара күтулерді және ұжымдық бірегейлік нышандарын қалыптастыруы мүмкін деп есептейді. Бірақ келісім әзірге негізінен элита мен институттар деңгейінде сақталады; оның қоғамдық бірегейлікке айналуы қоғамда қабылдануына байланысты (Ван, 2025, pp. 145–146, 149–150). Сондықтан элиталық келісімді, институционалдық дағдыларды, аймақтың дербес әрекет ету қабілетін және қоғамдық бірегейлікті ажырату қажет.

Dadabaev зерттеген жеке естеліктер мен ресми тарихнама арасындағы айырмашылық та осы шектеуді аңғартады. Ұлттық тарихи баяндаумен қатар кеңестік ортақтықты аңсау, аралас бірегейліктер мен ресми түсіндіруге сыймайтын естеліктер сақталуы мүмкін (Dadabaev, 2016, pp. 20–36). Сол сияқты ресми аймақтық риторика да қоғамдағы ортақ тиесіліліктің дәлелі бола алмайды.

Орталық Азияда саяси-институционалдық ынтымақтастық пен өзара байланыстар кеңейіп келеді. Бұл үдерістер аймақтық бірегейлікті терендетуі мүмкін, бірақ ортақ «Біздің» толық қалыптасқанын тұжырымдауға әзірге жеткіліксіз.

Аймақ идеясы мен аймақтық бірегейліктің арақатынасы төңірегіндегі Орталық Азия регионализмінің шектері

Енді бұл зерттеудің негізгі қайшылығына қайта оралуға болады. Оның мәні Орталық Азияны «аймақ емес» немесе бес мемлекетті «ынтымақтастыққа мүдделі емес» деп тануда емес. Қазіргі үдерістер мұндай екі пайымның да тым біржақты екенін көрсетеді. Орталық Азия халықаралық деңгейде танылған кеңістік әрі бес мемлекеттің өздері мойындаған саяси өзара іс-қимыл аясы ретінде орнығып, аймақшылық ынтымақтастық барған сайын тұрақты сипат алып келеді. Алайда мұның өзі орнықты ұжымдық бірегейлік қалыптасты деген қорытынды жасауға жеткіліксіз.

Бұл мәселе жөніндегі ғылыми пікірталаста бір-біріне қарама-қарсы екі ұстаным бар. Кубичекпен байланысты алғашқы ұстаным ұлттық мемлекет құру мен аймақтық тұтастықты қалыптастыруды өзара бәсекелес үдерістер ретінде қарастырады. Кузнецованың баяндауынша, бұл көзқарас бойынша алдымен орнықты ұлттық мемлекеттер қалыптасуға тиіс, ал аймақтық бірегейлік ұлттық бірегейлікпен қайшылыққа түседі (Кузнецова, 2001, pp. 57–59).

Бұл ұстаным егемендікті институттық және рәміздік тұрғыдан орнықтыру бірінші кезектегі міндет болған алғашқы посткеңестік кезеңді түсіндіруге мүмкіндік береді. Алайда жалпы теориялық тұжырым ретінде ол шамадан тыс қатаң. Мұнда бірегейліктің ұлттық және аймақтық деңгейлері бірін-бірі ығыстыратын құбылыстар ретінде қабылданады. Осыған орай, ұлттық бірегейлік күшейген сайын аймақтық бірегейлік әлсіреуге тиіс. Қазіргі бірегейлік зерттеулері мұндай тікелей тәуелділікті растамайды. Ұлттық және аймақтық тиесіліліктер бірінші аясында бірі орнығып, әртүрлі қызмет атқарып, саяси тұрғыдан өзара үйлесе алады.

Қарама-қарсы бағыттағы нормативтік тұжырымдар ортақ тарих, мәдениет пен географияны аймақтық бірігудің табиғи әрі жеткілікті негізі ретінде қарастырады. Омаров осы көзқарастың неғұрлым айқын нұсқаларының бірін ұсынады (Омаров, 2012, pp. 29–32). Алайда бұл тәсіл ұқсастықтың саяси тиесілілікке өздігінен ұласпайтынын жеткілікті ескермейді. Мұндай ауысу тарихи-мәдени жақындыққа саяси мағына беруді, оны қоғамдық санада орнықтыруды және тиісті практикалар арқылы ұдайы жаңғыртуды талап етеді.

Осы екі бағыттың арасында Урманбетова, Laruelle, Толипов, Dadabaev, Журабоев және ре-

гионализм мәселесін зерттеген басқа авторлардың еңбектерінде көрініс тапқан, талдамалық тұрғыдан анағұрлым нәтижелі ұстаным қалыптасты. Урманбетова ортақ тарихи бастау, аумақтық жақындық пен мәдени құндылықтардың елеулі айырмашылықтармен қатар өмір сүретінін атап көрсетеді. Сондықтан аймақтық бірегейлік сырттан телінбей, аймақ елдерінің өздері арқылы саяси тұрғыдан тұжырымдалуға тиіс (Урманбетова, 2021, pp. 224-225). Журабоев бұл пайымды дамытып, орнықты аймақтық өзіндік сананың тұрақты түрде жаңғыртылатын саяси және әлеуметтік практикалар арқылы қалыптасатынын көрсетеді (Журабоев, 2025, p. 349).

Laruelle бұл пікірталаста айрықша орын алады. Оның алғашқы зерттеулерінде ұлттық стратегиялардың алшақтығы, егемендіктің маңызы және мемлекеттердің кеңістіктік өзін-өзі танытудың әртүрлі үлгілерін тандай алуы баса көрсетілді. 2013 жылғы зерттеу жұмысының қорытындысында ол Орталық Азия мемлекеттерінің әлеммен кең байланыс орнатуға ұмтылғанымен, көршілерінен белгілі бір қашықтық сақтағысы келетінін атап өтті (Laruelle, 2013, p. 19). 2010 жылдардың басында бұл тұжырым аймақтық саясаттағы негізгі қайшылықты дәл сипаттады.

Қазіргі жағдай бұл пайымды басқаша бағалауға мүмкіндік береді. Аймақ мемлекеттері әлі де көпвекторлы сыртқы саясат жүргізіп, әлеммен байланысын кеңейтуге ұмтылады. Дегенмен бір-бірінен алшақ тұру енді егемендікті сақтаудың міндетті шарты ретінде қабылданбайды. Консультативтік кездесулердің тұрақты өткізілуі, көлік байланыстарының қалпына келуі және көршілік қатынастардың саяси тұрғыдан қалыпқа түсуі мемлекеттік егемендік пен аймақтық үйлестірудің өзара үйлесе алатынын көрсетеді.

Осы себепті Лаумулиннің аймақтық біртектіліктің жоғалуы туралы тұжырымы да нақтылауды қажет етеді. Егер біртектілік деп саяси режимдердің, экономикалық стратегиялардың немесе сыртқы саяси бағдарлардың біркелкілігін түсінсек, мұндай біртектілік шынында да жоқ және оның болуы міндетті де емес. Мемлекеттердің біркелкілігі аймақтық бірегейліктің қажетті алғышарты болып саналмайды. Маңыздысы, өзара айырмашылықтарына қарамастан, мемлекеттердің ортақ тиесілілікке негізделген айрықша саяси ортаның мүшелері екенін өзара мойындауы.

Осы тұрғыдан Толиповтың аймақ ішіндегі «көпірлерді» қалпына келтіру қажеттігі туралы тұжырымы инфрақұрылымдық мағынадан әлде-

қайда терең саяси мазмұнға ие. Аймақтық «Біз» бес мемлекет тарихи ортақтықтың тағы бір дәлелін тапқан кезде емес, көршілік қатынастар әр мемлекеттің өз саяси болмысын түсінуінің құрамдас бөлігіне айналғанда қалыптасады. Мұндай жағдайда мемлекет өзін Орталық Азияда жай ғана орналасқан ел ретінде емес, аймақ елдерімен арадағы қатынастары арқылы қалыптасатын саяси субъект ретінде де тани бастайды.

Сонымен бірге аймақтық субъектілікті бірегейлікпен шатастырмау қажет. Чжао Орталық Азия мемлекеттерінің сыртқы геосаясаттың объектісі болудан өз күн тәртібі мен институттық тетіктерін белсенді түрде қалыптастыратын субъектілерге айналып келе жатқанын нанымды көрсетеді (Чжао, 2025, pp. 64-65). Дегенмен прагматикалық мүдделерге негізделген ұжымдық іс-қимыл орнықты аймақтық «Бізді» міндетті түрде қалыптастырмайды.

Бұл айырмашылық сырттан ұсынылатын ортақтық жобаларына да тән. Қытай ұсынған тетіктер ортақ нормалардың игерілуіне ықпал етуі мүмкін. Ресейлік мәдени және тілдік кеңістік посткеңестік байланыстардың сақталуына жағдай жасайды. Түркі ұйымдары рәміздік жақындықты нығайтса, батыстық білім беру бағдарламалары жаңа трансұлттық желілер қалыптастырады. Бектурганова мұндай сыртқы ықпалдардың біртұтас бірегейлік жүйесіне ұласпайтынын, керісінше саяси тиесіліліктердің көпқабатты әрі бытыраңқы құрылымын күшейтетінін көрсетеді (Бектурганова, 2026, pp. 128-130).

Сондықтан Орталық Азия регионализмінің шектерін ұйымдардың жеткіліксіздігінен немесе ұлтүстілік орталықтың жоқтығынан іздеу дұрыс емес. Олар, ең алдымен, ынтымақтастық пен ортақ саяси тиесіліліктің арасындағы межеден көрінеді.

Бірінші шек саяси биліктің заңдылығы әлі де ұлттық мемлекет шеңберінде негізделетінімен байланысты. Сондықтан аймақ идеясы мемлекеттердің егемендігіне күмән келтірмей, оны мойындауға және нығайтуға тиіс.

Екінші шек бірнеше кеңістіктік тиесіліліктің қатар өмір сүруінен туындайды. Орталық Азия мемлекеттердің ұлтүстілік деңгейдегі өзін-өзі танытуын айқындайтын жалғыз бағдар емес. Ол Еуразиямен, түркі әлемімен, посткеңестік кеңістікпен және өзге де тиесілілік аяларымен үнемі астасып отырады.

Үшінші шек элита деңгейіндегі аймақтық ұстаным мен қоғамдағы аймақтық тиесілілік сезімінің өзара сәйкес келе бермеуіне байланысты.

Тұрақты саммиттер, декларациялар мен дипломатиялық форматтар аймақ идеясының саяси дискурста орныққанын көрсетеді. Алайда олар қоғамда аймаққа ортақ тиесілілік сезімі қалыптасты деп қорытынды жасауға жеткіліксіз.

Төртінші шек ұлттық нарративтердің екіұдай қызметінен туындайды. Олар ортақ тарихты аймақтық жақындықтың негізі ретінде ұсына алады. Сонымен қатар осы тарихқа ұлттық сипат беріп, ортақ тарихи тұлғаларды, көлік бағыттарын, қалалар мен дәуірлерді әр мемлекеттің аймақтағы айрықша орнын дәлелдейтін құралға айналдыруы мүмкін.

Сондықтан зерттеу жұмысының негізгі мәселесін «аймақтық бірегейлік бар» немесе «аймақтық бірегейлік жоқ» деген бірін-бірі жоққа шығаратын екі жауаптың бірін таңдау ретінде тұжырымдау дұрыс емес. Аймақтық бірегейліктің бар-жоғын ғана сұрау қазіргі саяси шындықтың күрделілігін толық ашпайды.

Неғұрлым нақты қорытынды мынадай – қазіргі Орталық Азияда аймақ идеясы мен аймақтық практикалар ұжымдық бірегейлікке қарағанда жылдамырақ орнығып келеді. Бес мемлекетті біріктіретін аймақтық шеңбер саяси тұрғыдан нығаюда. Мемлекеттер аймақтық күн тәртібін өздері белсендірек айқындап, ынтымақтастықты тұрақты негізде дамытып келеді. Сыртқы акторлар да Орталық Азияны дербес әріптестік форматы ретінде барған сайын жиі мойындайды. Алайда бұл өзгерістер Орталық Азияға ортақ саяси «Біз» толық қалыптасты деуге әзірге жеткілікті негіз бермейді.

«Аймақтық бірегейліксіз аймақ идеясы» деген тұжырымның мәні де осында. Ол аймаққа тиесіліліктің мүлдем жоқтығын емес, аймақтың саяси дискурста орнығу қарқыны мен өзара мойындауға негізделген ұжымдық «Біз» сезімінің қалыптасу деңгейі арасындағы алшақтықты білдіреді. Бұл алшақтық түпкілікті әрі өзгермейтін жағдай емес. Ынтымақтастықтың тұрақты практикалары мемлекеттердің бір-бірін қабылдау тәсілдерін біртіндеп өзгерте алады. Алайда мұндай өзгерістің жүзеге асуы ұлттық нарративтердің аймақтық тиесілілікті егемен ұлттық «Менге» төнген қауіп, сыртқы саясаттағы риторикалық ұран немесе экономикалық пайданы көздейтін құрал ретінде ғана емес, ұлттық мемлекеттілікпен үйлесетін саяси тиесіліліктің дербес деңгейі ретінде көрсете алуына байланысты.

Осыған байланысты Орталық Азия регионализмінің шегі ынтымақтастық тоқтайтын тұстан өтпейді. Керісінше, ынтымақтастықтың ауқымы

мен мазмұны одан әрі кеңейе алады. Регионализмнің шегі бес мемлекет Орталық Азия ретінде әрекет ете алғанымен, Орталық Азияны орнықты саяси «Біз» ретінде әлі де ұдайы жаңғырта бермейтін тұстан байқалады. Осы екі жағдайдың арақатынасы қазіргі Орталық Азия регионализмінің негізгі зерттеу мәселесін құрайды.

Қорытынды

Жүргізілген талдау зерттеу жұмысының атауындағы сұраққа шартты түрде оң жауап беруге мүмкіндік береді. Аймақ идеясы орнықты ұжымдық бірегейліксіз де қалыптасып, институттар арқылы бекіп, саяси маңызға ие бола алады. Орталық Азиядағы дипломатиялық үйлестіру мен ынтымақтастықтың нығаюы осы мүмкіндікті көрсетеді. «Аймақтық бірегейліксіз аймақ идеясы» тұжырымы ортақ тиесіліліктің мүлдем жоқтығын емес, аймақ идеясы мен бірлескен әрекеттің орнықты саяси «Бізден» озыңқы дамуын сипаттайды.

Бұл алшақтықтың тарихи негізі ортақ мұраны саяси тұрғыдан ұйымдастыру тәсіліне байланысты. Кеңестік жүйе аймақты біріктірумен қатар ұлттық-аумақтық республикалар мен дербес тарихи нарративтерді орнықтырды. Тәуелсіздік тұсында олар егемен мемлекеттілікті негіздеуге бейімделді. Соның нәтижесінде ортақ өткен сақталғанымен, оны түсіндірудің ұлттық үлгілері басымдық алды.

Ұлттық мемлекеттіліктің нығаюы аймақтық бірегейлікке міндетті түрде кедергі келтірмейді. Ұлттық «Мен» мен аймақтық «Біз» өзара үйлесе алады. Сол сияқты еуразиялық, түркілік, посткеңестік, парсылді, исламдық және жалпыазиялық байланыстар да аймақтық тиесілілікті жоққа шығармайды. Маңыздысы – Орталық Азияның осы бағдарлар арасындағы саяси орны және ұлттық нарративтердің оны ортақ қауымдастық ретінде қабылдауға мүмкіндік беруі.

2017 жылдан кейінгі консультативтік кездесулер мен аймақтық бастамалар бес мемлекеттің ортақ күн тәртібін өздері белгілеуге ұмтылысы күшейгенін аңғартады. Президенттік мәлімдемелердегі бірлік, ортақ болашақ және дербес әрекет ету идеялары осы бетбұрысты танытады. Тұрақты кездесулер, инфрақұрылымдық жобалар мен саяси үйлестіру өзара сенімді нығайтып, көршілердің әрекетін болжауға мүмкіндік береді. Алайда мұндай өзгерістер элиталар арасындағы келісімнің қоғамдық бірегейлікке ұласқанын өздігінен дәлелдемейді.

Осы тұрғыдан регионализмнің шектері бірлесіп әрекет ету қабілеті мен ортақ саяси қауымдастыққа тиесілілікті орнықты мойындау арасындағы алшақтықтан көрінеді. Мемлекеттер егемендігін сақтай отырып, экономикалық және саяси үйлестіруді тереңдете алады. Сондықтан орнықты аймақтық бірегейліксіз ынтымақтастықты аймақтық тәртіптің ықтимал нысаны ретінде қарастырған жөн. Оның ортақ «Бізге» ұласуы көршілермен қатынастың өзара пайдамен қатар ортақ жауапкершілікке негізделуіне байланысты.

Зерттеу жұмысының әдіснамалық шектеулері халықтың аймақпен бірегейлену деңгейін анықтауға мүмкіндік бермейді. Талдау ғылыми әдебиетке сүйеніп, ресми нарративтер мен сая-

си бастамаларды мысал ретінде ғана пайдаланады. Алдағы зерттеулерде элиталар ұсынған аймақ идеясын қоғамдық түсініктермен салыстыру қажет. Жастардың ұстанымдары, білім беру мен медиа, трансшекаралық қауымдастықтар, көші-қон және күнделікті байланыстар ортақ «Біздің» қоғамдық санада қаншалықты орнығып келе жатқанын бағалауға мүмкіндік береді.

Орталық Азияның келешектегі бірегейлігі ұлттық айырмашылықтардың жойылуына емес, аймақтық тиесіліліктің сол айырмашылықтармен және егемендікпен үйлесуіне байланысты. Негізгі мәселе – бес мемлекеттің бірлескен әрекетті өзара мойындалған саяси қауымдастыққа ұластыра алуында.

Әдебиеттер

- Адылбек уулу, Н., & Асранкулова, А. А. (2024). Интеграция государств Центральной Азии на примере АСЕАН. *Вопросы востоковедения*, (1), 25–32. https://doi.org/10.52754/16948653_2024_1_3
- Бектурганова, Б. К. (2026). Динамика этнополитики Центральной Азии как катализатор трансформации идентичности под влиянием «мягкой силы». *Этносоциум*, 1(211), 126–133.
- Бердымухамедов, С. (2024, 9 августа). *Выступление Президента Туркменистана Сердара Бердымухамедова на шестой Консультативной встрече глав государств Центральной Азии*. Туркменистан сегодня.
- Ван, Ю. (2025). Институционализация китайского регионализма в Центральной Азии на примере механизма «Китай – Центральная Азия». *Право и политика*, (12), 143–155. <https://doi.org/10.7256/2454-0706.2025.12.77233>
- Журабоев, И. (2025). Региональная идентичность Центральной Азии: концептуальные основы и практики формирования. В *Central Asia in modern international relations: Prospects for sustainability and development* (pp. 344–350). Tashkent State University of Oriental Studies.
- Искандаров, К., & Назаров, У. К. (2024). О методологии исследования интеграционных процессов в Центральной Азии в третьей декаде XXI века. *Постсоветские исследования*, 7(1), 40–49.
- Кузнецова, С. И. (2001). Этнические конфликты, региональная общность и национальная идентичность в Центральной Азии. В *Центральная Азия: десять лет независимости* (с. 57–59).
- Кузнецова, С. И. (2007). Толипов Ф. Центральная Азия – это пять «станов»: полемика с казахскими евразийцами [Реферат]. *Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 5: История*, 75–76.
- Лапенко, М. В. (2014). Конструирование региона Центральной Азии: внутренние и внешние аспекты. *Актуальные проблемы современных международных отношений*, (3), 15–22.
- Лаумулин, М. Т. (2016). К вопросу о формировании постсоветской государственности в Средней (Центральной) Азии. *Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право*, 9(5), 95–113. <https://doi.org/10.23932/2542-0240-2016-9-5-95-113>
- Лу, Ф. (2024). Геоидентичность и структура региона Центральной Азии в контексте истории бифуркаций: к постановке вопроса историографического анализа. *Россия в глобальном мире*, 27(4), 201–217. <https://doi.org/10.48612/rg/RGW.27.4.11>
- Махмутова, Е. В. (2018). Центральная Азия в поисках собственной интеграционной модели. *Вестник МГИМО-Университета*, 4(61), 78–91. <https://doi.org/10.24833/2071-8160-2018-4-61-78-91>
- Мирзиёев, Ш. М. (2024, 9 августа). *Выступление Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на Консультативной встрече глав государств Центральной Азии*. Официальный веб-сайт Президента Республики Узбекистан.
- Мирзиёев, Ш. М. (2025, 16 ноября). *Выступление Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на седьмой Консультативной встрече глав государств Центральной Азии*. Официальный веб-сайт Президента Республики Узбекистан.
- Михайленко, В. И., & Сухроб, Р. (2020). Центральная Азия как интеграционный проект в условиях неопределенности. *История и современное мировоззрение*, 2(3), 44–53. <https://doi.org/10.33693/2658-4654/-2020-2-3-44-53>
- Омаров, М. М. (2012). Интеграция стран Центральной Азии на основе региональной идентичности. *Вестник Череповецкого государственного университета*, 4(1/42), 29–32.
- Президент Кыргызской Республики. (2025, 16 ноября). *Завершился рабочий визит Президента Садыра Жапарова в Узбекистан*. Официальный сайт Президента Кыргызской Республики.
- Президент Республики Таджикистан. (2024, 9 августа). *Участие в шестой Консультативной встрече глав государств Центральной Азии*. Официальный сайт Президента Республики Таджикистан.

- Президент Республики Таджикистан. (2025, 16 ноября). *Участие в седьмой Консультативной встрече глав государств Центральной Азии*. Официальный сайт Президента Республики Таджикистан.
- Рахимов, М. А. (2021). Историческая взаимосвязанность и современные тенденции региональных отношений в Центральной Азии. *Постсоветские исследования*, 4(4), 333–342. <https://doi.org/10.24412/2618-7426-2021-4-333-342>
- Токаев, К.-Ж. К. (2024, 8 августа). Ренессанс Центральной Азии: на пути к устойчивому развитию и процветанию. *Казахстанская правда*.
- Толипов, Ф. (2015). Микрогеополитическая семиотика Центральной Азии: «перекрестки» и «мосты». *Центральная Азия и Кавказ*, 18(2), 37–45.
- Урманбетова, Ж. К. (2021). Процессы идентификации в регионе Центральной Азии. *Социальная интеграция и развитие этнокультур в евразийском пространстве*, 2(10), 224–237.
- Хахимов, Ф. (2021). Динамика регионального развития в Центральной Азии и формат многостороннего сотрудничества «5+1». *Strategy of Uzbekistan*, (2), 78–85.
- Чжао, Х. (2025). Перестройка геополитического ландшафта Центральной Азии в контексте глобальной конкуренции держав. *Право и политика*, (8). <https://doi.org/10.7256/2454-0706.2025.8.75684>
- Чукубаев, Е. С., & Кыдырбекова, Б. С. (2012). Регионализм и регионализация Центральной Азии. *Вестник КазНУ. Серия международные отношения и международное право*, 1(57), 15–20.
- Эгамбердиев, Ш. Б., & Миягоши, Ю. (2025). Роль языков в процессе интеграции Центральной Азии: воображаемый регион «Туран», преодоление «территориальной ловушки» в Центральной Азии и интеграция через языки. *Sharq Tillari va Madaniyati / Oriental Language and Culture*, 5(27), 153–162. <https://doi.org/10.24412/2181-1784-2025-27-153-162>
- Adler, E., & Pouliot, V. (2011). International practices. In E. Adler & V. Pouliot (Eds.), *International practices* (pp. 3–35). Cambridge University Press.
- Akyildiz, S., & Carlson, R. (2014). Introduction: The Soviet cultural legacy. In S. Akyildiz & R. Carlson (Eds.), *Social and cultural change in Central Asia: The Soviet legacy* (pp. 1–10). Routledge.
- Anceschi, L. (2020). *Analysing Kazakhstan's foreign policy: Regime neo-Eurasianism in the Nazarbaev era*. Routledge.
- Bergne, P. (2007). *The birth of Tajikistan: National identity and the origins of the republic*. I.B. Tauris.
- Bourdais Park, J., Adibayeva, A., & Saari, D. (2023). *Politics of regionalism in Central Asia: Multilateralism, institutions, and local perception*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-981-99-4079-0>
- Checkel, J. T., & Katzenstein, P. J. (Eds.). (2009). *European identity*. Cambridge University Press.
- Dadabaev, T. (2016). *Identity and memory in post-Soviet Central Asia: Uzbekistan's Soviet past*. Routledge.
- Dadabaev, T. (2022). *Decolonizing Central Asian international relations: Beyond empires*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003176459>
- Diener, A. C., & Megoran, N. (2022). Central Asia as place. In D. W. Montgomery (Ed.), *Central Asia: Contexts for understanding* (pp. 36–51). University of Pittsburgh Press.
- Finnemore, M., & Sikkink, K. (1998). International norm dynamics and political change. *International Organization*, 52(4), 887–917. <https://doi.org/10.1162/002081898550789>
- Haugen, A. (2003). *The establishment of national republics in Soviet Central Asia*. Palgrave Macmillan.
- Hopf, T. (2002). *Social construction of international politics: Identities & foreign policies, Moscow, 1955 and 1999*. Cornell University Press.
- Horák, S., & Polese, A. (2016). Personality cults and nation-building in Turkmenistan. In R. Isaacs & A. Polese (Eds.), *Nation-building and identity in the post-Soviet space: New tools and approaches* (pp. 159–175). Routledge.
- Howarth, D., & Torfing, J. (2005). Discourse theory in European politics. In D. Howarth & J. Torfing (Eds.), *Discourse theory in European politics: Identity, policy and governance* (pp. 1–32). Palgrave Macmillan.
- Ismayilov, M. (2015). Introduction: Identity as a source and an output of foreign policy and regional security in post-Soviet Central Eurasia—Towards integrating nationalism scholarship into IR constructivism. In M. Ismayilov & M. Ayoob (Eds.), *Identity and politics in Central Asia and the Caucasus* (pp. 1–16). Routledge.
- Kavalski, E. (2012). *Central Asia and the rise of normative powers: Contextualizing the security governance of the European Union, China, and India*. Bloomsbury Academic.
- Krasnopol'sky, P. (2022). *China, Russia and Central Asian infrastructure: Fragmenting or reformatting the region?* Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-981-19-4254-9>
- Laruelle, M. (2013). Внешняя политика и идентичность в Центральной Азии. *Pro et Contra*, (1–2), 6–20.
- Laruelle, M. (2021). *Central peripheries: Nationhood in Central Asia*. UCL Press. <https://doi.org/10.14324/111.9781800080133>
- Lotholz, P. (2022). *Post-liberal statebuilding in Central Asia: Imaginaries, discourses and practices of social ordering*. Bristol University Press. <https://doi.org/10.56687/9781529220025>
- Pace, M. (2005). *The politics of regional identity: Meddling with the Mediterranean*. Routledge.
- Sharipova, D., & Burhanov, A. (2022). Nation-building in Central Asia: Policy and discourse. In R. Isaacs & E. Marat (Eds.), *Routledge handbook of contemporary Central Asia* (pp. 101–114). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429057977-7>
- Ubiria, G. (2016). *Soviet nation-building in Central Asia: The making of the Kazakh and Uzbek nations*. Routledge.
- Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge University Press.

Reference

- Adler, E., & Pouliot, V. (2011). International practices. In E. Adler & V. Pouliot (Eds.), *International practices* (pp. 3–35). Cambridge University Press.
- Adylbek uulu, N., & Asrankulova, A. A. (2024). Integratsiya gosudarstv Tsentral'noy Azii na primere ASEAN [Integration of Central Asian states: The case of ASEAN]. *Voprosy vostokovedeniya*, (1), 25–32. https://doi.org/10.52754/16948653_2024_1_3
- Akyildiz, S., & Carlson, R. (2014). Introduction: The Soviet cultural legacy. In S. Akyildiz & R. Carlson (Eds.), *Social and cultural change in Central Asia: The Soviet legacy* (pp. 1–10). Routledge.
- Anceschi, L. (2020). *Analysing Kazakhstan's foreign policy: Regime neo-Eurasianism in the Nazarbaev era*. Routledge.
- Bekturganova, B. K. (2026). Dinamika etnopolitiki Tsentral'noy Azii kak katalizator transformatsii identichnosti pod vliyaniem «myagkoy sily» [The dynamics of ethno-politics in Central Asia as a catalyst for identity transformation under the influence of soft power]. *Etnosotsium*, 1(211), 126–133.
- Berdymukhamedov, S. (2024, August 9). *Vystuplenie Prezidenta Turkmenistana Serdara Berdymukhamedova na shestoy Konsul'tativnoy vstreche glav gosudarstv Tsentral'noy Azii* [Address by President of Turkmenistan Serdar Berdymukhamedov at the Sixth Consultative Meeting of the Heads of State of Central Asia]. Turkmenistan segodnya.
- Bergne, P. (2007). *The birth of Tajikistan: National identity and the origins of the republic*. I.B. Tauris.
- Bourdais Park, J., Adibayeva, A., & Saari, D. (2023). *Politics of regionalism in Central Asia: Multilateralism, institutions, and local perception*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-981-99-4079-0>
- Checkel, J. T., & Katzenstein, P. J. (Eds.). (2009). *European identity*. Cambridge University Press.
- Chukubaev, E. S., & Kydyrbekova, B. S. (2012). Regionalizm i regionalizatsiya Tsentral'noy Azii [Regionalism and regionalization of Central Asia]. *Vestnik KazNU. Seriya mezhdunarodnye otnosheniya i mezhdunarodnoe pravo*, 1(57), 15–20.
- Chzhao, Kh. (2025). Perestroyka geopoliticheskogo landshafta Tsentral'noy Azii v kontekste global'noy konkurentsii derzhav [Restructuring the geopolitical landscape of Central Asia in the context of global great-power competition]. *Pravo i politika*, (8). <https://doi.org/10.7256/2454-0706.2025.8.75684>
- Dadabaev, T. (2016). *Identity and memory in post-Soviet Central Asia: Uzbekistan's Soviet past*. Routledge.
- Dadabaev, T. (2022). *Decolonizing Central Asian international relations: Beyond empires*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003176459>
- Diener, A. C., & Megoran, N. (2022). Central Asia as place. In D. W. Montgomery (Ed.), *Central Asia: Contexts for understanding* (pp. 36–51). University of Pittsburgh Press.
- Egamberdiev, Sh. B., & Miyagoshi, Yu. (2025). Rol' yazykov v protsesse integratsii Tsentral'noy Azii: voobrazhaemyy region «Turan», preodolenie «territorial'noy lovushki» v Tsentral'noy Azii i integratsiya cherez yazyki [The role of languages in the integration of Central Asia: The imagined region “Turan,” overcoming the “territorial trap” in Central Asia, and integration through languages]. *Sharq Tillari va Madaniyati / Oriental Language and Culture*, 5(27), 153–162. <https://doi.org/10.24412/2181-1784-2025-27-153-162>
- Finnemore, M., & Sikkink, K. (1998). International norm dynamics and political change. *International Organization*, 52(4), 887–917. <https://doi.org/10.1162/002081898550789>
- Haugen, A. (2003). *The establishment of national republics in Soviet Central Asia*. Palgrave Macmillan.
- Hopf, T. (2002). *Social construction of international politics: Identities & foreign policies, Moscow, 1955 and 1999*. Cornell University Press.
- Horák, S., & Polese, A. (2016). Personality cults and nation-building in Turkmenistan. In R. Isaacs & A. Polese (Eds.), *Nation-building and identity in the post-Soviet space: New tools and approaches* (pp. 159–175). Routledge.
- Howarth, D., & Torfing, J. (2005). Discourse theory in European politics. In D. Howarth & J. Torfing (Eds.), *Discourse theory in European politics: Identity, policy and governance* (pp. 1–32). Palgrave Macmillan.
- Iskandarov, K., & Nazarov, U. K. (2024). O metodologii issledovaniya integratsionnykh protsessov v Tsentral'noy Azii v tret'ey dekadie XXI veka [On the methodology for studying integration processes in Central Asia in the third decade of the 21st century]. *Postsovetskie issledovaniya*, 7(1), 40–49.
- Ismayilov, M. (2015). Introduction: Identity as a source and an output of foreign policy and regional security in post-Soviet Central Eurasia—Towards integrating nationalism scholarship into IR constructivism. In M. Ismayilov & M. Ayoob (Eds.), *Identity and politics in Central Asia and the Caucasus* (pp. 1–16). Routledge.
- Kavalski, E. (2012). *Central Asia and the rise of normative powers: Contextualizing the security governance of the European Union, China, and India*. Bloomsbury Academic.
- Khakimov, F. (2021). Dinamika regional'nogo razvitiya v Tsentral'noy Azii i format mnogostoronnego sotrudnichestva «5+1» [Dynamics of regional development in Central Asia and the “5+1” format of multilateral cooperation]. *Strategy of Uzbekistan*, (2), 78–85.
- Krasnopol'sky, P. (2022). *China, Russia and Central Asian infrastructure: Fragmenting or reformatting the region?* Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-981-19-4254-9>
- Kuznetsova, S. I. (2001). Etnicheskie konflikty, regional'naya obshchnost' i natsional'naya identichnost' v Tsentral'noy Azii [Ethnic conflicts, regional community, and national identity in Central Asia]. In *Tsentral'naya Aziya: desyat' let nezavisimosti* [Central Asia: Ten years of independence] (pp. 57–59).
- Kuznetsova, S. I. (2007). Tolipov F. Tsentral'naya Aziya – eto pyat' «stanov»: polemika s kazakhskimi evraziytsami [Tolipov F. Central Asia is five “stans”: A polemic with Kazakh Eurasianists] [Abstract]. *Sotsial'nye i gumanitarnye nauki. Otechestvennaya i zarubezhnaya literatura. Seriya 5: Istoriya*, 75–76.

- Lapenko, M. V. (2014). Konstruirovaniye regiona Tsentral'noy Azii: vnutrennie i vneshnie aspekty [Constructing the Central Asian region: Internal and external aspects]. *Aktual'nye problemy sovremennykh mezhdunarodnykh otnosheniy*, (3), 15–22.
- Laruelle, M. (2013). Vneshnyaya politika i identichnost' v Tsentral'noy Azii [Foreign policy and identity in Central Asia]. *Pro et Contra*, (1–2), 6–20.
- Laruelle, M. (2021). *Central peripheries: Nationhood in Central Asia*. UCL Press. <https://doi.org/10.14324/111.9781800080133>
- Laumulin, M. T. (2016). K voprosu o formirovaniye postsovetsoy gosudarstvennosti v Sredney (Tsentral'noy) Azii [On the formation of post-Soviet statehood in Middle (Central) Asia]. *Kontury global'nykh transformatsiy: politika, ekonomika, pravo*, 9(5), 95–113. <https://doi.org/10.23932/2542-0240-2016-9-5-95-113>
- Lottholz, P. (2022). *Post-liberal statebuilding in Central Asia: Imaginaries, discourses and practices of social ordering*. Bristol University Press. <https://doi.org/10.56687/9781529220025>
- Lu, F. (2024). Geoidentichnost' i struktura regiona Tsentral'noy Azii v kontekste istorii bifurkatsiy: k postanovke voprosa istoriograficheskogo analiza [Geo-identity and the structure of the Central Asian region in the context of the history of bifurcations: Towards a historiographical analysis]. *Rossiya v global'nom mire*, 27(4), 201–217. <https://doi.org/10.48612/rg/RGW.27.4.11>
- Makhmutova, E. V. (2018). Tsentral'naya Aziya v poiskakh sobstvennoy integratsionnoy modeli [Central Asia in search of its own integration model]. *Vestnik MGIMO-Universiteta*, 4(61), 78–91. <https://doi.org/10.24833/2071-8160-2018-4-61-78-91>
- Mikhaylenko, V. I., & Sukhrob, R. (2020). Tsentral'naya Aziya kak integratsionnyy proekt v usloviyakh neopredelennosti [Central Asia as an integration project under conditions of uncertainty]. *Istoriya i sovremennoe mirovozzrenie*, 2(3), 44–53. <https://doi.org/10.33693/2658-4654/-2020-2-3-44-53>
- Mirziyoev, Sh. M. (2024, August 9). *Vystuplenie Prezidenta Respubliki Uzbekistan Shavkata Mirziyoeva na Konsul'tativnoy vstreche glav gosudarstv Tsentral'noy Azii* [Address by President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the Consultative Meeting of the Heads of State of Central Asia]. Ofitsial'nyy veb-sayt Prezidenta Respubliki Uzbekistan.
- Mirziyoev, Sh. M. (2025, November 16). *Vystuplenie Prezidenta Respubliki Uzbekistan Shavkata Mirziyoeva na sed'moy Konsul'tativnoy vstreche glav gosudarstv Tsentral'noy Azii* [Address by President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the Seventh Consultative Meeting of the Heads of State of Central Asia]. Ofitsial'nyy veb-sayt Prezidenta Respubliki Uzbekistan.
- Omarov, M. M. (2012). Integratsiya stran Tsentral'noy Azii na osnove regional'noy identichnosti [Integration of Central Asian countries based on regional identity]. *Vestnik Cherepovetskogo gosudarstvennogo universiteta*, 4(1/42), 29–32.
- Pace, M. (2005). *The politics of regional identity: Meddling with the Mediterranean*. Routledge.
- Prezident Kyrgyzskoy Respubliki. (2025, November 16). *Zavershilsya rabochiy vizit Prezidenta Sadyra Zhaparova v Uzbekistan* [President Sadyr Japarov's working visit to Uzbekistan concluded]. Ofitsial'nyy sayt Prezidenta Kyrgyzskoy Respubliki.
- Prezident Respubliki Tadjikistan. (2024, August 9). *Uchastie v shestoy Konsul'tativnoy vstreche glav gosudarstv Tsentral'noy Azii* [Participation in the Sixth Consultative Meeting of the Heads of State of Central Asia]. Ofitsial'nyy sayt Prezidenta Respubliki Tadjikistan.
- Prezident Respubliki Tadjikistan. (2025, November 16). *Uchastie v sed'moy Konsul'tativnoy vstreche glav gosudarstv Tsentral'noy Azii* [Participation in the Seventh Consultative Meeting of the Heads of State of Central Asia]. Ofitsial'nyy sayt Prezidenta Respubliki Tadjikistan.
- Rakhimov, M. A. (2021). Istoricheskaya vzaimosvyazannost' i sovremennyye tendentsii regional'nykh otnosheniy v Tsentral'noy Azii [Historical interconnectedness and contemporary trends in regional relations in Central Asia]. *Postsovetские issledovaniya*, 4(4), 333–342. <https://doi.org/10.24412/2618-7426-2021-4-333-342>
- Sharipova, D., & Burkhanov, A. (2022). Nation-building in Central Asia: Policy and discourse. In R. Isaacs & E. Marat (Eds.), *Routledge handbook of contemporary Central Asia* (pp. 101–114). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429057977-7>
- Tokaev, K.-Zh. K. (2024, August 8). *Renessans Tsentral'noy Azii: na puti k ustoychivomu razvitiyu i protsvetaniyu* [The renaissance of Central Asia: Towards sustainable development and prosperity]. *Kazakhstanskaya pravda*.
- Tolipov, F. (2015). Mikrogeopoliticheskaya semiotika Tsentral'noy Azii: «perekrestki» i «mosty» [Micro-geopolitical semiotics of Central Asia: “Crossroads” and “bridges”]. *Tsentral'naya Aziya i Kavkaz*, 18(2), 37–45.
- Ubiria, G. (2016). *Soviet nation-building in Central Asia: The making of the Kazakh and Uzbek nations*. Routledge.
- Urmanbetova, Zh. K. (2021). Protsessy identifikatsii v regione Tsentral'noy Azii [Identification processes in the Central Asian region]. *Sotsial'naya integratsiya i razvitie etnokul'tur v evraziyskom prostranstve*, 2(10), 224–237.
- Van, Yu. (2025). Institutionalizatsiya kitayskogo regionalizma v Tsentral'noy Azii na primere mekhanizma «Kitay – Tsentral'naya Aziya» [Institutionalization of Chinese regionalism in Central Asia: The case of the China–Central Asia mechanism]. *Pravo i politika*, (12), 143–155. <https://doi.org/10.7256/2454-0706.2025.12.77233>
- Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge University Press.
- Zhuraboev, I. (2025). Regional'naya identichnost' Tsentral'noy Azii: kontseptual'nye osnovy i praktiki formirovaniya [Central Asian regional identity: Conceptual foundations and formation practices]. In *Central Asia in modern international relations: Prospects for sustainability and development* (pp. 344–350). Tashkent State University of Oriental Studies.

Авторлар туралы мәлімет:

Парпиев Сырым Маратович – PhD, Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының аға оқытушысы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан, e-mail: parpiyev.syrum@gmail.com).

Утегенова Айлуна Рахметовна – т.ғ.к., Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының ассистент-профессоры, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан, e-mail: utegenova.a@kaznu.kz).

Кошербаев Жан Дүйсенбекович – т.ғ.к., Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының ассистент-профессоры (Алматы, Қазақстан, e-mail: kosherbaev.zhan@gmail.com).

Information about the authors:

Parpiyev Syrym – PhD, Senior Lecturer, Department of International Relations and World Economy (Almaty, Kazakhstan, e-mail: parpiyev.syrym@gmail.com).

Utegenova Ailuna – Candidate of Historical Sciences, Assistant Professor, Department of International Relations and World Economy (Almaty, Kazakhstan, e-mail: utegenova.a@kaznu.kz).

Kosherbayev Zhan – Candidate of Historical Sciences, Assistant Professor, Department of International Relations and World Economy (e-mail: kosherbaev.zhan@gmail.com).

Сведения об авторах:

Парпиев Сырым Маратович – PhD, старший преподаватель кафедры международных отношений и мировой экономики (Алматы, Казахстан, e-mail: parpiyev.syrym@gmail.com).

Утегенова Айлуна Рахметовна – к. и. н., ассистент-профессор преподаватель кафедры международных отношений и мировой экономики (Алматы, Казахстан, e-mail: utegenova.a@kaznu.kz).

Кошербаев Жан Дүйсенбекович – к. и. н., ассистент-профессор преподаватель кафедры международных отношений и мировой экономики (e-mail: kosherbaev.zhan@gmail.com).

*Жіберілді: 18 мамыр 2026 жыл
Қабылданды: 17 тамыз 2026 жыл*